

T.C.
BARTIN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI

TÜRKİYE’DE SAVUNMA HARCAMALARININ SEÇİLMİŞ MAKROEKONOMİK
GÖSTERGELER ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

(1960-2017)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

HAZIRLAYAN
MERVE ASİLOĞULLARI

DANIŞMAN
DR. ÖĞR. ÜYESİ SAİD CEYHAN

BARTIN-2019

T.C.
BARTIN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI

TÜRKİYE'DE SAVUNMA HARCAMALARININ SEÇİLMİŞ MAKROEKONOMİK
GÖSTERGELER ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

(1960-2017)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

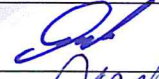
HAZIRLAYAN

Merve ASİLOĞULLARI

DANIŞMAN

Dr. Öğr. Üyesi M. Said CEYHAN

“Bu tez 20/08/2019 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından Oybirliği / Oyçokluğu ile kabul edilmiştir.”

JÜRİ ÜYESİ	İMZA
Dr. Öğr. Üyesi M. Said CEYHAN	
Dr. Öğr. Üyesi Ali KONAK	
Dr. Öğr. Üyesi Havanur ERGÜN TATAR	

KABUL VE ONAY

Merve ASİLOĞULLARI tarafından hazırlanan “Türkiye’de Savunma Harcamalarının Seçilmiş Makroekonomik Göstergeler Üzerindeki Etkisi (1960-2017)” başlıklı bu çalışma 20/08/2019 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oy birliği ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından **Yüksek Lisans Tezi** olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Dr. Öğr. Üyesi M. Said CEYHAN (Danışman)

Üye : Dr. Öğr. Üyesi Ali KONAK

Üye: Dr. Öğr. Üyesi Havanur ERGÜN TATAR

Bu tezin kabulü Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulunun/...../..... tarih ve sayılı kararıyla onaylanmıştır.

Prof.Dr. Metin SABAN
Enstitü Müdürü

BEYANNAME

Bartın Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü tez yazım kılavuzuna göre Dr. Öğr. Üyesi M. Said CEYHAN danışmanlığında hazırlamış olduğum “Türkiye’de Savunma Harcamalarının Seçilmiş Makroekonomik Göstergeler Üzerindeki Etkisi (1960-2017)” başlıklı yüksek lisans tezimin bilimsel etik değerlere ve kurallara uygun, özgün bir çalışma olduğunu, aksinin tespit edilmesi halinde her türlü yasal yaptırımını kabul edeceğimi beyan ederim.

Merve ASİHOĞULLARI

20/08/2019

ÖN SÖZ

Bu tez çalışmasında Türkiye’de savunma harcamalarının büyüme, enflasyon ve cari işlemler dengesi üzerindeki etkileri 1960 ve 2017 yılları verileriyle incelenmiştir. Bu çalışmanın hazırlanması sırasında desteğini esirgemeyen danışmanım saygıdeğer hocam Dr. Öğr. Üyesi Said CEYHAN’a şükranlarımı sunarım.

Teze son halini vermemde büyük yardımı dokunan, en ümitsiz anlarımda beni cesaretlendiren, ilerlememi sağlayan ve bu tez çalışmasını tamamlamamda çok büyük emeği olan sevgili hocam Dr. Öğr. Üyesi Okan YILMAZ’a teşekkürlerimi sunarım. Ayrıca değerli iş arkadaşım Beste DESTİCİOĞLU’na, yardımını esirgemeyen Yavuz ERDEN’e teşekkürü borç bilirim.

Tez sürecim boyunca beni destekleyen ve yol gösteren teyzem Fatma HAMURCU’ya, ben süreçle boğuşurken bana maddi ve manevi her türlü desteği sağlayarak hep yanımda olan ve her zaman desteklerini hissettiğim sevgili anneme, kıymetli babama ve tezimin bazı bölümlerinde bana yardımcı olan canım kardeşime teşekkür ederim.

ÖZET

Yüksek Lisans Tezi

Türkiye’de Savunma Harcamalarının Seçilmiş Makroekonomik Göstergeler Üzerindeki Etkisi (1960-2017)

Merve ASİLOĞULLARI

Bartın Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Ana Bilim Dalı

Tez Danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi M. Said CEYHAN

Bartın-2019, Sayfa: XI+73

Tarihin ilk çağlarından beri devletler, ülkelerinin bekası ve gelecek nesillere ekonomik ve sosyal açıdan daha gelişmiş ve güvenli bir yurt bırakabilmek için emek harcamışlardır. Ülkenin kalıcılığı söz konusuken bütçeden ayrılamayacak oran olmamakla beraber devlet bütçesi de sınırsız kaynaklardan oluşmamaktadır. Devletler bu kısıtlı kaynakları ülkenin ekonomik refahını artıracak, devleti de iç ve dış tehditlere karşı kırılgan bir hale sokmayacak optimal bir düzeyde pay etmelidir. Bu ihtiyaç sınırlı kaynakların bütçeden tahsisinde makroekonomik göstergelerin etkilerini dikkate almayı gerektirmektedir. Bu amaçla Türkiye’de savunma harcamalarının büyüme, enflasyon ve cari işlemler dengesine etkileri 1960-2017 dönemi için ARDL sınır testi ile analiz edilmiştir. Analiz sonuçlarına göre cari dönemde savunma harcamalarında meydana gelen %1’lik bir artış büyümeyi 0.071 düzeyinde artırırken bu oran savunma harcamalarının birinci gecikmeli döneminde 0.072 düzeyinde azaltmaktadır ve sonuçlar istatistiki olarak anlamlıdır. Savunma harcamalarında meydana gelebilecek %1’lik bir artışın enflasyonu %1.29 artırıcı bir etkisi vardır. Cari işlemler dengesi ve savunma harcamaları arasında hem gecikmeli dönemde hem cari dönemde negatif bir ilişki bulunmaktadır. Fakat bu ters yönlü ilişki istatistiksel olarak anlamlı değildir.

Anahtar Kelimeler: Savunma harcamaları; cari işlemler dengesi; enflasyon; büyüme

ABSTRACT

Master's Thesis

Selected Macroeconomic Indicators of the Impact of Defense Spending in Turkey (1960-2017)

Merve ASILOĞULLARI

Bartın University

Institute of Social Sciences Department of Economics

Thesis Advisor: Assoc. Prof. M. Said CEYHAN

Bartın – 2019, Pp: XI+73

Since the early ages of history, states have worked to ensure the survival of their country and to leave a more developed and safe country to the future generations both economically and socially. While there is no ratio that cannot be separated from the budget while the permanence of the country is in question, the state budget does not consist of unlimited resources also. States should allocate these limited resources at an optimal level that will increase the economic welfare of the country and not make the state vulnerable to internal and external threats. This need requires consideration of the effects of macroeconomic indicators in the allocation of limited resources from the budget. For this purpose, the growth of defense spending in Turkey, inflation and current account deficit were analyzed by ARDL bounds testing for effects on the balance period 1960-2017. According to the results of the analysis, a 1% increase in defense expenditures in the current period increased growth by 0.071, while this ratio decreased by 0.072 in the first lag period of defense expenditures and the results are statistically significant. a 1% increase in defense spending has an effect of increasing inflation by 1.29%. There is a negative relationship between the current account balance and defense expenditures both in the delayed period and in the current period. However, this inverse relationship is not statistically significant.

Keywords: Defense expenditure; current account balance; inflation; growth.

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY	III
BEYANNAME	IV
ÖN SÖZ.....	V
ÖZET.....	VI
ABSTRACT	VII
İÇİNDEKİLER.....	VIII
TABLolar LİSTESİ	X
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	XI
GİRİŞ	1
1. SAVUNMA HARCAMALARININ TANIMI, KAPSAMI VE İKTİSADİ YAKLAŞIMLAR.....	3
1.1. Savunma Harcamalarının Tanımı.....	3
1.2. Savunma Harcamalarının Kapsamı	4
1.3. Savunma Harcamalarının Düzeyi.....	8
1.4. Savunma Harcamalarına Yönelik İktisadi Yaklaşımlar	12
1.4.1. Askeri Keynesyen Yaklaşım.....	12
1.4.3. Neo-Klasik İktisat Yaklaşımı.....	13
2. DÜNYA'DA SAVUNMA HARCAMALARI.....	15
2.1. 1960 Sonrası Dünya Savunma Harcamaları Trendleri	16
3. TÜRKİYE'DE SAVUNMA HARCAMALARI	22
3.1. Türkiye'nin Jeopolitik Konumu	22
3.2. Türkiye'nin Savunma Siyaseti İlkeleri.....	23
3.3. Türkiye'de Terör ve Maliyeti	24
3.4. Türkiye'de Savunma Harcamalarının Kaynakları.....	27
3.5. Türkiye'de Savunma Harcamaları Genel Durumu	28

4. TÜRKİYE’DE SAVUNMA HARCAMALARININ SEÇİLMİŞ MAKROEKONOMİK GÖSTERGELER ÜZERİNDEKİ ETKİSİ.....	30
4.1. Savunma Harcamaları ve Ekonomik Büyüme.....	30
4.1.1. Savunma Harcamaları- Ekonomik Büyüme Literatür İncelemesi	31
4.1.2. Yöntem ve Veri.....	35
4.1.3. Bulgular	38
4.2. Savunma Harcamaları ve Enflasyon.....	43
4.2.1. Savunma Harcamaları- Enflasyon İlişkisi Literatür İncelemesi	44
4.2.2. Bulgular	46
4.3. Savunma Harcamaları ve Cari İşlemler Dengesi.....	50
4.3.1. Savunma Harcamaları- Cari İşlemler Dengesi Literatür İncelemesi	52
4.3.2. Bulgular	54
SONUÇ	58
KAYNAKÇA	61

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1: Uluslararası Kuruluşlardan NATO'ya, IMF'e ve BM'e Göre Savunma.....	5
Tablo 2: 2017 yılı için savunma harcaması en yüksek ilk 15 Ülke.....	21
Tablo 3: Savunma Harcaması- Ekonomik Büyüme Literatür Özeti	31
Tablo 4: Birim Kök Analizi Sonuçları (Düzey)	38
Tablo 5: Birim Kök Analizi Sonuçları (Birinci Fark)	39
Tablo 6: Gecikme Uzunluğunun Seçimi	41
Tablo 7: ARDL Sınır Testi Değerleri.....	41
Tablo 8: ARDL Testi Sonuçları	42
Tablo 9: Literatür Özeti.....	44
Tablo 10: Birim Kök Analiz Sonuçları (Düzey)	46
Tablo 11: Birim Kök Analiz Sonuçları (Birinci Fark)	47
Tablo 12: Gecikme Uzunluğunun Seçimi	48
Tablo 13: ARDL Sınır Testi Değerleri.....	48
Tablo 14: ARDL Test Sonuçları	49
Tablo 15: Uzun Dönem ARDL Katsayıları.....	50
Tablo 16: Kısa Dönem ARDL Düzeltme Katsayısı	50
Tablo 17: Literatür Özeti	52
Tablo 18: Birim Kök Analiz Sonuçları	55
Tablo 19: Gecikme Uzunluğunun Seçimi	55
Tablo 20: ARDL Test Sonuçları	56

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1: 1960- 2017 Dünya Savunma Harcamalarının GSYH İçindeki % Payı	18
Şekil 2: 1999- 2009 Dünya Savunma Harcamalarının GSYH İçindeki % Payı	19
Şekil 3:2009-2018 Dünya Savunma Harcamalarının GSYH İçindeki % Payı	20
Şekil 4: İç ve Dış Politika Yaklaşımlarının Birlikte Değerlendirilmesi.....	24
Şekil 5: Çatışma Yoğunluk Değeri.....	26
Şekil 6: Türkiye ve çevresi için 2017 yılı Global Terör Verileri Haritası.....	26
Şekil 7: Türkiye ve çevresi için 1970-2015 yılları Global Terör Verileri Haritası	27
Şekil 8: Türkiye’de Savunma Harcamalarının GSYH içindeki % payı	29

GİRİŞ

Ülkelerin ekonomik faaliyetlerini yürütebilmeleri, yerel ve uluslararası yatırımcılara yatırımları için istikrarlı ve güvenilir bir ekonomi sağlayabilmeleri için güvenlik zaafiyetinin bulunmadığı bir piyasa sunmaları gerekmektedir. Maslow'un ihtiyaçlar hiyerarşisinde de en temel gereksinimlerden biri olarak belirtilen güvenlik ihtiyacının sağlanabilmesi ülkeler açısından ciddi bir gereklilik teşkil eder. Bu gereksinimi karşılayarak yurttaşlarını yurt içinden ve yurtdışından gelebilecek muhtemel tehditlere karşı koruyabilmek maksadıyla, devletler silahlı bir güç unsuru oluşturmakta ve bu amaçla bazı harcamalarda bulunmaktadır.

Uluslararası alanda gerçekleşen bir dizi değişikliğe rağmen, askeri güç hala devletlerin çıkarlarını korumak için yürüttüğü uluslararası politikaların en önemli araçlarından biridir. Dolayısıyla, askeri gücün, ülkelerin güvenliğini doğrudan şekillendiren ve onların varoluş kaygılarını azaltarak kalkınma çabalarını kesintisiz bir şekilde sürdürebilmeleri üzerinde önemli bir etkisi vardır (Deger & Sen, 1995).

Birçok ülkede savunma harcamalarına ayrılan pay; ülkenin aldığı dış tehditler, jeopolitik konumu ve dış bağlantılarına bağlı olarak GSMH içinde önemli bir yer tutar. Hükümetler, ülkelerinin refahını göz önünde bulundurarak savunma harcamaları için ayırdıkları payı düzenlemektedir.

Savunma harcamalarının ekonomi üzerindeki etkisi, günümüzde en çok tartışılan konulardan birisidir. Birçok ülke, eğitim, sağlık ve altyapı harcamalarına kıyasla savunma harcamalarına daha fazla pay ayırmaktadır. Harcamayı yapacak olan ülkeler tehdit hissedерlerse, ülkenin refahını artıracak kamu harcamalarından bazılarını kısıp savunma harcamalarını artıracak yatırımlar yaparlar. Ayrıca barış zamanında da ülkeler barışın devamlılığı ve güvenliğin teminini sağlayarak tehditlere karşı caydırıcılık yaratmak için savunma harcamalarının belirli bir düzeyin altına inmemesini sağlarlar (Giray, 2004).

Türkiye'de savunma harcamalarının düzeyini belirleyebilmek ve bu harcamaların ne denli önemli olduğunu anlayabilmek için öncelikle Türkiye'nin coğrafi konumundan kaynaklanan zorlukları, özellikle sınır komşusu olduğu ülkelerin savaş ve barış tutumlarını, komşularının diğer ülkelerle olan gerilimleri, iç gerilimleri ve tüm bunları idare etme yöntem ve kapasitelerini incelemek gerekir.

Her bütçe gibi devlet bütçesi de sınırsız kaynaklardan oluşmaz. Dolayısıyla savunma harcamaları için ayrılan pay, bir diğer harcamanın fırsat maliyetini oluşturur (Deger & Sen, 1995). Savunma harcamaları için ayrılan kaynaklar ekonomi için eğitim, sağlık, ulaştırma-haberleşme, enerji gibi önemli alternatif kullanım alanlarından savunma harcamalarına aktarılmaktadır. Bu nedenle devletler, kıt kaynakların hangi alana tahsis edileceği konusunda bazı tercihlerde bulunmak durumundadırlar. Bu payların nasıl dağıtılacağı devletlerin hedeflerine göre değişmekle beraber bu hedefleri gerçekleştirebilmek için öncelikle devlet, iç ve dış tehditlere karşı kendini savunacak gücü elinde bulundurmalıdır. Görüldüğü gibi ülke kaynakları sınırlı fakat savunma harcamaları zorunludur. Bu nokta, devletler için savunma harcamasının önemini gözler önüne serer. Bu önemin ülkenin makroekonomik göstergeler üzerindeki etkisi yadsınamaz bir gerçektir.

Tüm bu süreç göz önüne alınarak bu çalışmada, savunma kavramlarına değinilecek daha sonra Türkiye'nin komşularının savunma harcamalarından ve bağlı bulunduğu askeri anlaşmalardan ve yükümlülüklerinden bahsedilecek, son olarak harcamaların seçilmiş bazı makroekonomik göstergeler üzerindeki etkisi ekonometrik analiz yöntemiyle incelenecektir.

1. SAVUNMA HARCAMALARININ TANIMI, KAPSAMI VE İKTİSADİ YAKLAŞIMLAR

1.1. Savunma Harcamalarının Tanımı

Savunma, kelime anlamı itibariyle herhangi bir saldırıya karşı koymak, saldırıya karşı korumak, müdafaa etmek demektir (TDK, 2018). Ülkemizde Milli Savunma Bakanlığı misyonunu;

“Türkiye Cumhuriyeti'nin bekası ve güvenliğini sağlamak üzere, Millî Savunma Stratejisi doğrultusunda; Millî niteliğini koruyarak hızlı gelişen bilgi ve teknoloji çağına uyum sağlayan, güvenlik ortamında meydana gelen değişimlere bağlı olarak ortaya çıkan ve coğrafi sınırlara bağlı olmayan belirsizlik, risk ve tehditlerle mücadele edebilecek niteliklere haiz Türk Silahlı Kuvvetlerinin ihtiyaçlarını dinamik ve proaktif bir kurum olarak karşılamaktır.” olarak açıklanmıştır (Milli Savunma Bakanlığı, 1998).

Savunma, devletin hakimiyetinin diğer devletlerin hakimiyet savlarına, müdahalelerine karşı direnmektir. Bellirli bir halk topluluğu üzerinde hakimiyet kurmanın en önemli şartı başka devletlerin aynı kitleler üzerinde hakimiyet savlarının yürütülmesidir. Bunun için devlet harici müdahaleleri, gözdağı ve saldırıları savuşturmak için tedarikli olmak zorundadır (Bulutoğlu, 1997). Savunma hizmetleri, devletin varlık göstergesi olarak örgütlenen hizmetlerin başında gelmektedir. Yani, savunulan alandaki yerleşikler bu hizmeti istesin ya da istemesin savunma hizmetinden yararlanmak durumundadırlar. Bölünemez faydalar sağladığı, ülkede yaşayanlarca birbirine rakip olmadan yararlanıldığı için savunma bir tam kamusal hizmettir ve bundan dolayı bedel ödemeyenlerin hizmetten yararlanmamasını sağlamak mümkün değildir.

Savunma hizmetinin ifası iki yönlü işler. Birincisi, ülkeye karşı yapılacak bir saldırının vazgeçirilimesi, ikincisi ise, saldırının olması halinde buna karşı savaşılmasıdır. Hem vazgeçirmek hem de saldırıya karşı savaşmak barışın hakim olduğu zamanlarda askeri eğitim, araç, gereç ve malzeme için bir takım giderlerin olmasını gerektirir. Savaş başlayınca ise savaşın cinsini, kesafetini başka etkenler yanında barış halinde yapılan giderlerin miktarı belirli olacaktır. (Aslan, 1998).

Savunma hizmetlerinden yararlanılmasını sağlamak devletlerin temel görevlerindendir. Kamu giderlerinin bu hizmetlere ayrılan kesimi savunma giderleri adıyla kabul edilir. Savunma harcamalarına olan istek emniyet ve gelişim bağlamında incelenmektedir. En geniş tanımıyla emniyet, iç ve dış tehditler ile sosyo-politik kararlılığı giderilmesini, rejimin devam ettirilmesini, hükümet ve devletin politik meşruiyetinin gerçekleştirilmesini kapsamaktadır. (Deger & Sen, 2007).

1.2. Savunma Harcamalarının Kapsamı

Savunma giderlerinin tarifi ve içeriği hususunda yapılan akademik incelemelerde ve uluslararası politikalarda fikir anlaşmasına varılamaması karşılaşılan güçlüklerin temelini oluşturur. Bu durumun nedenlerinden biri, diğer milletlerdeki silahlı kuvvetlerin farklı kuruluşları simgelemesi ve bu kurumların üstlendikleri rollerin değişiklik göstermesidir (Demir, 2011). Bu sebepten dolayı savunma giderleri ile alakalı herkesçe kabul görmüş bir tanım oluşturulamamaktadır. Genelde devletler bu giderleri kendi emellerine fayda sağlayacak şekilde tanımlayabilmektedirler (Giray, 2004). Savunma harcamalarıyla ilgili tanımları bulunan kuruluşlardan hem NATO hem IMF hem de BM'in çizdiği savunma harcamaları çerçevesi farklılık gösterir. Tanımlar arasındaki farklar sebebiyle ülkelerin resmi savunma harcamaları NATO, IMF ya da BM kriterlerine göre tekrar hesaplandığında çok farklı sonuçlar verebilmektedir. Örneğin Çin'in resmi olarak 1993 yılında hesapladığı savunma harcaması 7,3 milyar dolar şeklinde açıklanırken aynı rakamı NATO kriterlerine göre hesaplandığında 34 milyar dolara çıkmaktadır (Brzoska, 1995).

NATO, savunma harcamalarını ulusal bir hükümet tarafından özellikle silahlı kuvvetlerin, Müttefiklerin veya İttifakın ihtiyaçlarını karşılamak için yapılan ödemeler olarak tanımlamaktadır (NATO, 2018). Savunma harcamalarının önemli bir bileşeni, Savunma Bakanlığı bütçesi içinde finanse edilen Silahlı Kuvvetlere yapılan ödemelerdir. Silahlı Kuvvetler Kara, Deniz ve Hava kuvvetlerinin yanı sıra İdare ve Komuta, Özel Harekat Kuvvetleri, Tıbbi Hizmet, Lojistik Komutanlığı gibi ortak oluşumları içerir. Ayrıca İçişleri Bakanlığı birlikleri, ulusal polis kuvvetleri, jandarma, asayiş görevlileri, sahil korumaları vb. gibi diğer kuvvetleri de içerebilirler. Bu gibi durumlarda, harcamalar yalnızca askeri taktiklerle eğitilmiş, askeri bir kuvvet olarak donatılan, operasyonlarda doğrudan askeri otorite altında çalışabilen ve gerçekçi olarak desteklenerek ulusal bölge dışına yapılıyorsa bu askeri güç NATO'nun tanımladığı çerçevede bir savunma harcaması

olarak yapılmış sayılır. Ayrıca, Milli Savunma Bakanlığı dışındaki bakanlıklar bütçesi ile finanse edilen Diğer Kuvvetler harcamaları da savunma harcamalarına dahil edilmelidir (NATO, 2017).

Tablo 1: Uluslararası Kuruluşlardan NATO'ya, IMF'e ve BM'e Göre Savunma Harcamalarına Dahil Edilen Giderler

Harcama Türleri	NATO	IMF	BM
Askeri Kuvvetler İçin Yapılan Ödemeler			
Subaylar için ve askeri personel için yapılan ödemeler	D	D	D
Silahlı kuvvetler dahilinde veya silahlı kuvvetlerle bağlantılı olarak çalışan sivil kişilere yapılan ödemeler	D	D	D
Çalışan personele ve ailelerine yapılan sağlanan ayrıcalıkların maliyeti	D	D	D
Emeklilik maaşı	D	D ⁻	D
Askeri tesisler için yapılan ödemeler	D	D	D ⁻
Silah ve teçhizat harcamaları	D	D	D
Altyapı ve üst yapı yatırımları	D	D	D
Bakım ve onarım harcaması	D	D	D
Diğer gereksinimler	D	D	D
AR-GE giderleri (Askeri amaç için yapılan)	D	D	D
Askeri/Savunma/Stratejik Amaçlı Harcamaları			
Stratejik öneme sahip malların stoklanma giderleri	D ^x	D ⁻	D ⁻
Savaş gereçleri depolarının ve üretim tesislerinin muhafazası	D ^x	D	D ⁻
Silah üretimiyle ilgili teşvikler	D	D ⁻	D ⁻

Diğer ülkelere gönderilen askeri yardımlar	D	D	D
Milletlerarası anlaşmalara katkılar	D	D	D ⁻
Sivil savunma harcamaları	D ⁻	D	D

Önceki Askeri Güçlere veya Faaliyetlere Yapılan Harcamalar			
Savaş gazileri için yapılan ödemeler	D ⁻	D ⁻	D ⁻
Harp borçları	D ⁻	D ⁻	D ⁻
Diğer Güçler için Yapılan Harcamalar			
Jandarma'ya yapılan harcamalar	D ⁺	D ⁺	D ⁺
Gümrük muhafaza'ya yapılan harcamalar	D ⁺	D ⁺	D ⁺
Polis	D ⁺	D ⁻	D ⁻
Diğer Harcamalar			
Yardım ve Felaketten kurtarma	D	D ⁻	D ⁻
Birleşmiş Milletler Barışı Koruma kapsamında yapılan harcamalar	D	D	D ⁻
Gelecek Dönemlerdeki Harcamalar İçin Mükellefiyet			
Kredi desteği	D	D	D ⁻

Kaynak: Giray, 2004:184-185

Kullanılan semboller

D= Savunma harcaması olarak kabul edilen

D⁻= Savunma harcaması olarak kabul edilmeyen

D^x= Finansmanı savunma organizasyonu tarafından sağlanıyorsa ve yönetiliyorsa savunma harcaması olarak kabul edilir.

D^{*}= Var olduğu takdirde askeri faaliyetler için eğitilip, donatıldığı zaman savunma harcamalarına girer.

Görüldüğü gibi harcama türlerinin kapsamı değerlendirildiğinde, uluslararası kuruluşlar içinde Birleşmiş Milletler'in yaptığı tarif en geniş tarifi oluşturduğundan bilhassa uluslararası mukayese yapmak amacıyla bu tanım kullanılmaktadır. NATO tarafından yapılan savunma giderleri tarifi, daha sonra diğer uluslararası kurumların "The Stockholm International Peace Research Institute (SIPRI)", "The United States Arms Control and Disarmament Agency (US ACDA)" verileri göz önünde bulundurularak geliştirilmiştir (Giray, 2004: 185).

Olası savunma harcama kalemleri düşünüldüğünde dar anlamda savunma harcaması; sivil ve askeri personelin savunma hizmetine ayrılmış harcamaları, savunma sanayii kapsamında kullanılan araç ve gereçlerin üretilmesi ve alınması, ayrıca bu araç gereçlerin bakım masraflarının ve onarım giderleri ile inşaat faaliyetleri, askeri araştırma ve geliştirme faaliyetlerine yapılan harcamalardan oluşmaktadır. Tüğen'e göre geniş anlamıyla ise bu sayılan kalemlere ek olarak sivil savunma harcamaları, ihtiyaç anında en kısa sürede silah üretimi için sivil teşebbüslere yapılan giderler, zorunlu giyecek harcamaları ve hammadde stoku için yapılan harcamalardan oluşmaktadır (Tüğen, 1989).

Savunma harcamalarının kapsamı ve düzeyi ile ilgili bilgiler devletler düzeyinde kamu sırrı olarak addedildiği ve "black programmes" olarak nitelendirildiği için, kesin rakamlar tam olarak açıklanmamakta bu yüzden bu harcamaların tanımlanmasında ve boyutlarının hesaplanmasında ciddi güçlüklerle karşılaşmaktadır (Brzoska M. , 1995, s. 47). Sefer ve barış zamanındaki askeri yapılanmaya ilişkin maliyetlerin bilinmesi buzdağının yalnızca görünen kısmını oluşturduğundan konu ile ilgili istatistiki veriler çok yetersiz kalabilmektedir.

Devletler, askeri harcamalarını göz önünde bulundururken birtakım amaçları hedefleyerek bu harcamaların kapsamıyla ilgili bazı sınıflandırmalar yapmaktadır. Bu sınıflandırmalar şu şekilde sıralanabilir (MacDonald, 1997):

- *Ulusal Savunma*: Meşru bir askeri amaç için, ulusal savunmanın ulusun yabancı bir saldırganın saldırısına karşı korunması için silahlı kuvvetin kullanılmasıdır. Yardımcı amaçlar, bölgesel güvenlik ihlallerine cevap vermek için ulusun askeri güçlerinin ülke dışındaki koalisyon seferlerinde kullanılmasını veya çeşitli uluslararası barışı koruma veya barış uygulama faaliyetlerinde çalışanları içerebilir.

- *İç Güvenlik:* İkinci amaç, iç güvenlik için, meşru olarak oluşturulmuş ulusal otoritenin, ülke içindeki muhalefet güçleri tarafından silahlı kuvvet kullanımına karşı korunmasıdır. Bir noktada amaç, devletin anayasal otoritesinin korunmasıdır. Diğer yandan gayri meşru bir biçimde, ‘Polis Ordusu’nun karakteristiği olan kullanıma örnek oluşturabilecek yasal ve anayasal otoritesini yitirmiş bir hükümetin iktidarda kalmayı sürdürmek için baskı kuvveti kullanması şekline de evrilebilmektedir.
- *Tören ve Ulusal Prestij:* Üçüncü amaç, askeri kuvvetlerin askeri olmayan bir kullanımını oluşturmaktadır. Askeri güçlerin tören amaçlı ve ulusal prestij için kullanılması gibi. Normalde bu tür amaçlar, herhangi bir ek harcama olmadan ulusal savunma kuvvetleri tarafından gerçekleştirilebilir, çünkü çoğu askeri kuvvet töreni normal faaliyetlerinin rutin bir parçası olarak kullanır.
- *Ulusal Kalkınma Rolü:* Dördüncü amaç, askeri kuvvetlerin askeri olmayan bir şekilde kullanılmasıdır. Burada söz konusu durum, odak noktası silahlı kuvvet kullanımını içermeyen çeşitli ekonomik, sosyal ve ulusal kalkınma rollerini desteklemek için askeri güçlerin kullanılmasıdır. Sivil ekonominin yüksek teknoloji sektörlerinde ulusal bir sanayi stratejisinin gelişmesini sağlamaya çalışması ve bu tür terimleri ve kavramları “teknoloji transferi” olarak geliştirmek için askeri silah ve ekipman üretim faaliyetlerinden yararlanma girişimleri örnek gösterilebilir. Diğer hedefler geleneksel olarak bölgesel kalkınma, eğitim ve insan gücü eğitimi, özellikle genç yetişkinler arasında işsizlik oranlarının azaltılmasını ve azınlıkların ve dezavantajlıların sosyal entegrasyonunu içermektedir (MacDonald, 1997).

1.3. Savunma Harcamalarının Düzeyi

Askeri harcamalar hassas bir ekonomik konu olmakla birlikte bu harcamaların ekonomik büyüme, kalkınma, uluslararası borç, yolsuzluk ve silahlı çatışma riski üzerindeki etkisi, birçok bilim insanı tarafından yoğun olarak araştırılmıştır. Askeri harcamalardaki önemli miktarda değişiklik göz önüne alındığında, bir başka önemli araştırma alanı ülkelere ve zamana göre önemli miktarda değişiklik gösteren ve askeri harcama talebini belirleyen faktörlerdir. Bir ülkenin ekonomik refahı, politik sistemleri, silahlı çatışmalar ile komşuların ve rakiplerin askeri harcamalarının genellikle savunma

harcamalarını etkilediği yapılan bazı çalışmalarda bulunan sonuçlardır (Dunne ve Perlo Freeman, 2003; Goldsmith, 2003; Nordhaus , Oneal ve Russett, 2012).

Ekonomik ve uluslararası belirleyiciler bu gelişen literatür tarafından geniş çapta araştırılmış olup, bunların yanında kurumsal aktörlerin tahsis kararlarında etkisini, özellikle ordunun iç politika yapımındaki rolünün savunma harcamasının düzeyini ne kadar etkileyip etkilemediğini açıklamak için de bazı çalışmalar yapılmıştır (Bove & Nisticò, 2014). Savunma harcamalarının politik belirleyicileri hakkındaki mevcut literatürün çoğu, demokrasiler ve otokrasiler arasındaki farklılıklara odaklanmakta ve otokrasilerin ekonomik kaynaklarının askeri harcamalara demokratik sistemlerden daha fazla tahsis edildiğini bulmaktadır (Hewitt, 1992; Goldsmith, 2003) .

Askeri harcama modelleri tipik olarak, bir ülkenin savunma bütçesinin müttefiklerin ve potansiyel düşmanların askeri harcamaları da dahil olmak üzere güvenlik ortamından önemli ölçüde etkilendiğini göstermektedir (Smith R. , 2009). Dış faktörler kesinlikle önemli olsa da yerel kurumsal faktörler de açıklayıcı bir güce sahiptir. Anayasal sistemler ve seçim kuralları ile devletin büyüklüğü ekonomik politikalar için önemli etkilere sahiptir (Persson ve diğerleri, 2000, 2007) ve askeri harcamaları (Albalade, Bel, & Elias, 2012) etkilemektedir. Savunma politikaları ve bütçe kararları karmaşık askeri teknik meseleleri içerdiğinden, bir yandan bütçe de dahil olmak üzere savunma politikalarının demokratik kontrolü ile diğer yandan askeri uzmanlığa duyulan duyarlılık arasındaki denge uygulamada sıklıkla sorunludur (Cottey, Forster, & Edmunds, 2002).

Savunma harcamalarının hangi seviyede olacağı yani optimal bir düzey için savunma harcamasına ne kadar para harcanması gerektiği sorularının cevabı tüm ülkeler için dikkat çekici bulunur. Devletin sınırlı bir kaynağı olması nedeniyle savunma harcaması için yapılan her birim artış, devletin başka kamu hizmetleri için kullanacağı kaynakta azalma olması anlamına gelmektedir ve bu da büyümeyi erteleyebilir. Az kaynak ayrılması durumdaysa, ülkede istikrarsızlığa ya da kargaşaya yol açabileceği için büyümeyi tehdit eder. Dolayısıyla savunma harcamalarının ne kadar olması gerektiğini belirlemek sivil sektörlerdeki harcamaların fırsat maliyetini oluşturduğundan araştırma konusu haline gelmiştir. Bu konuyla ilgili çeşitli teoriler geliştirilmiştir (Deger & Sen, 1995:294).

Bu teorilerin ilki savunmanın bir kamusal mal olarak tanımlanmasından ileri gelir. Kollektif tüketimden dolayı, en uygun savunma harcamasının seviyesi; marjinal faydalar (MB) toplamının, marjinal maliyetlerin (MC) toplamına eşit olduğu miktar düzeyinde olması öngörülür. Yani, $\sum MB = MC$ şeklinde ifade edilir (Mcguire, 1995).

Bir teori de dış dünyadan gelen tehditlere karşı bir saldırının engellenmesinde caydırıcı amaçlı ve saldırı olması durumunda ise karşı konulmasıyla ilgilidir. Hem vazgeçirmek hem de saldırıyı durdurmak askeri eğitim, araç, gereç ve malzeme için barış zamanında harcama yapılmasını gerektirir. Savaş zamanında ise barış zamanında yapılan harcamaların büyüklüğü savaşın türünü ve yoğunluğunu etkileyecektir (Aslan, 1998, s. 249-250).

Özetle devletler varlıklarını sürdürebilmek için, bütçelerinden yeterli miktarda ödeneği savunma hizmetlerine ayırmalıdır. Fakat savunma harcamalarına ayrılacak pay belirlenirken çok dikkatli olunmalıdır çünkü GSMH içinden ayrılan savunma harcamaları için ayrılan payların makroekonomik dengeleri bozucu etkileri olabilir.

Optimal düzeyde bir savunma harcaması yapabilmek için o devletin güvenlik işlevinin saptanması gerekir (Altun, 2017). Bu güvenlik işlevini ise bahsi geçen ülkenin alabileceği risk derecesine bağlıdır (Maliye Bakanlığı Bütçe Mali Kontrol Genel Müdürlüğü, 1993:12). Risk unsurunun iyi saptanması ve kâfi derecede güvenlik düzeyinin tespit edilmesi belirli bir bütçe ile savunma hizmetinin faydasını optimal seviyeye ulaştırmayı olası hale getirir. Bu sebeple güvenlik gereksiniminin saptanmasında etkisi olan faktörleri tespit etme gerekliliğinden bahseden Altun, emniyet gereksiniminin tespit edilmesindeki en önemli faktörün (ister devletin kendisine ister müttefiklerine yönelmiş olsun) askeri tehdidin derecesiyle belirlendiğini söyler. Güvenlik ihtiyacına göre belirlenen savunma harcamaları düzeyini farklı yaklaşımlarla oluşturmak mümkündür. Bu yaklaşımlar genel olarak; Dış politikadaki yaklaşım ve iç politikadaki yaklaşımlardır. Savunma harcamalarının dış politikadaki yaklaşıma göre oluşturulduğunu ifade eden teoriye göre, ülkeler önce bir dış politika belirler. Daha sonra da bu dış politikanın meydana gelmesi için gerekli strateji ve yapılan stratejiye uygun askerî kuvvet planlanır. Bu askerî kuvvetin gerektireceği maliyet savunma bütçesini ve ihtiyacını belirler (Altun, 2017).

İç politikadaki yaklaşımın çıkış noktası devletlerin felsefî yaklaşımları ve ideolojik olarak dünya görüşü ya da ulusal kıymetleridir. Ülkenin gayeleri, kuvvetli bir endüstri

yapısının kurulması, toplumun huzurunun yükseltilmesi vb. gibi çok genel kavramlarla belirlendikten sonra gayelerin gerçek olmasını sağlamak için daha belirgin olan kalkınma hızının belirlenmesi, işsizlik oranının minimize edilmesi, enflasyon hızının düşürülmesi, vergi oranlarının artırılması gibi iç politika hedeflerine dönüştürülmeleri gerekir. Bunları gerçekleştirebilmek için ayrılabilir kaynaklar saptanır. Kaynak dağılımında savunma bütçesinin en alt sınırı ortaya çıkar ve bu sınır içinde gerçekleştirilmesi mümkün olan askeri kuvvet seçenekleri belirlenir. Daha sonra bu seçeneklerden ulusal savunma hedeflerine en münasip olanı seçilir (Altun, 2017).

Elbette mevzubahis ülkenin güvenliği olduğunda ülkenin ayrılmayacak hiçbir kaynağı yoktur. Fakat kaynaklar sınırsız değildir. Kaynakların bu sınırlı hali de bizi savunma harcamalarının düzeyini ve kompozisyonunu oluşturan bir başka faktör olan iktisadi ve bütçeyle ilgili sınırlamalara götürür. Bazı ülkeler için savunma harcamasındaki artışta, güvenlikten ziyade iktisadi faktörlerin etkili olduğu anlaşılmıştır.

Savunma harcamalarını etkileyen bir diğer önemli etken de ülkelerin siyasal rejimleridir. Siyasal rejim askerî bir rejime ne derecede yakın olursa savunma harcamalarına o kadar çok bütçe tahsis etmesi öngörülebilir bir gerçektir. Ampirik bazı sonuçlara göre ise (Bove & Nisticò, 2014), ordunun politika belirleme düzeyine göre, demokratik ve otoriter rejimlerin silahlı kuvvetlere para tahsis etmedeki davranışlarında bir dereceye kadar farklılık göstermektedir. Yaygın kabul görmüş askeri harcama modellerini kullanarak, siyasi ilişkilerin savunma harcaması kalıplarıyla ilişkisi GSYİH'nın payı olarak gösterildiğinde politika yapımında üst düzey askeri müdahalenin, ordunun daha fazla kaynak edinme şansını arttırdığı ve silahlı kuvvetlere daha cömert tahsislere neden olduğu bulunmuştur. Bove ve Nisticò (2014) çalışmalarında, kurumsal aktörlerin tahsis kararlarında, bu aktörlerin harcama miktarlarına etkilerini hesaba katarak kamu politikalarının belirlenmesinde iç politik çıkarların oynadığı role dikkat çekmektedir.

Ülkelerin jeopolitik pozisyonları ve tarihsel ilişkileri de savunma harcamalarının nitelik ve niceliğini belirleyen unsurlardandır. Örneğin İsrail jeopolitik pozisyonu nedeniyle kamu harcamaları içinde savunma harcamaları en önemli paya sahiptir ve ülkede askeri alanda gelişmiş teknoloji yer almaktadır. Ülkenin teknolojik alanda ilerlemesinde savunma sanayii itici güce haizdir (Giray, 2004: 187).

Ülke dahilinde yöresel faktörler savunma harcamalarının düzeyini belirleyen bir diğer unsurdur. Örneğin eski Sovyetler Birliği'nde, bütün sanayi teşebbüslerinin yarısından fazlasının yirmi ekonomik bölgeden beşine dağıtıldığı gözlenmiştir. Ülkelerin bu tercihlerinin nedeni; askeri-stratejik zaruret, tarihsel ve ekonomiyle ilgili politikalar sebebiyle, savunma harcamalarını ülkelerin bölgesel olarak tekrar yapılandırılmada mühim bir etkisi olacak duruma getirerek bölgelere dağıtmak istemeleridir. Savunma harcamasını ya da tahsis edilen bütçeyi etkileyen diğer faktörler de ülkenin risk altındaki toplam nüfusu, bir nevi saldırı ihtimali ve milli gelir seviyesi ile milli gelirin dağılımı, nüfusun yaş durumu gibi unsurlardır (Aslan, 1998: 265).

Sonuç olarak, savunma harcamalarının etkilendiği faktörleri genellemek oldukça zordur. Bu faktörler ülkeden ülkeye değişiklikler gösterebilmektedir. Çünkü ülkelerin toplumsal oluşum süreçleri, dinamikleri, konumları, uygulanan siyasi rejimleri gibi faktörler değişiklik gösterebilmektedir.

Bilindiği gibi iktisat kuramında tüketim harcamaları kullanılabilir gelirin bir fonksiyonudur. Fakat savunma harcamaları, eldeki teknolojinin ve gizil düşmanın mevcudiyetinin bağımlı bir elemanıdır. Savunma harcamaları en çok, ekonomik değişkenlerden eğitim, mesken, sağlık, para arzı, GSMH ve fiyatlardan etkilenip; özel tüketim, sivil yatırım ve kamu harcamalarını da etkilemektedir. Savunmanın kuvveti ve bununla bağlantılı gereksinimler, milli kalkınmaya mani olmayacak ancak ayrıca savunma gücünü de düşürmeyecek en uygun dengede bulunmalıdır (Işık, 1997, s. 259). Kamu harcamalarından olan savunma harcamalarındaki artışa bağlı olarak meydana gelen, çarpan etkisi yardımıyla gelir yaratımının istihdam, tüketim ve yatırım seviyelerinde pozitif anlamda bir değişim sağlayacağı görüşü de savunulan fikirler arasındadır (Akdoğan Gedik, 2008).

1.4. Savunma Harcamalarına Yönelik İktisadi Yaklaşımlar

1.4.1. Askeri Keynesyen Yaklaşım

Keynesyen iktisatçılar, savunma harcamalarını kamu harcamalarına içkin görmüşlerdir. Bu durumda savunma harcamalarının artması düşük toplam talep ile çarpan etkisi mekanizmasıyla kapasite kullanımının artmasına, kârların yükselmesine ve nihayetinde, artan yatırımlara ve büyümeye kılavuz olabilecektir. Askeri Keynesyen

Yaklaşım savunma için yapılan harcamaların ekonomik büyüme üzerindeki etkisinin pozitif yönde olduğunu savunan iktisadi görüştür.

Bu görüş savunma harcamalarının sebep olacağı çarpan yardımıyla ekonomide tüketim oranının yükseleceğini, orduda görevli çalışanların ve savunma sanayii sektöründe iş yapan personel sayısının artmasıyla istihdam oranının yükseleceğini, savunma sanayiinin ilerlemesi ve genişlemesi maksadıyla yapılan Ar-Ge harcamaları ve diğer yatırımların ülkedeki halihazır durumda olan teknolojiyi ilerletebileceğini öne sürmektedir. Bu açıdan yaklaşıma göre savunma harcamalarının ekonomik büyüme üzerindeki etkisi pozitifdir (Esgin, 2010).

Savunma sanayii yatırımları neticesinde meydana gelen pozitif dışsallıklar, askeri elemanların eğitimi, altyapı teşekkülü, askeri Ar-Ge sayesinde artan teknolojik metotların yanı sıra yenilenme ve çağdaş yakalama, düzen ve stabilite oluşturmaktadır. Bilhassa askeri Ar-Ge çalışmaları nihayetinde geliştirilecek yeni teknolojiler, bütün topluma aksedecektir (Esgin, 2010).

Ülkedeki gereğinden fazla büyüme savunma harcamalarının denetim altına alınmasıyla ve siyasi otoritelerin kamu harcamalarından olan savunma harcamasını denetim altında tutarak ekonomik dengeyi sağlayabileceği düşünülmüştür (Zengin, 2010:92).

Barro, gelişmekte olan ülkeleri kapsayan 1970-85 dönemi için yaptığı çalışmasında, eğitim, sağlık ve savunma harcamaları toplam kamu harcamalarından çıkarıldıktan sonra ulaşılan kamu tüketim harcamalarının kişi başına gelirin büyümesini azalttığı neticesine varmıştır (Barro, 1991).

Barışın hakim olduğu dönemlerde, genellikle sanayileşmiş ülkelerde üretimde daralmalar görülür. Bunun sebebi efektif talep azlığıdır. Bu gibi zamanlarda savunma harcamaları iktisadi çalışmaları destekleyip, üretimde canlılığa sebep olabilir (Eshag, 1983).

1.4.3. Neo-Klasik İktisat Yaklaşımı

Savunma harcamalarının ekonomik kalkınma üzerindeki etkisinin yararsız ve hatta negatif olduğu yönündeki görüş ise talep yanlı teorik yaklaşım olan Neo-Klasik İktisat görüşüdür. Bu görüşe göre savunma harcamaları, kıt olan kaynakları üretken yatırımlardan

ve beşeri sermaye birikiminden uzaklaştırmaktadır. Bu nedenle savunma harcamaları, yüksek ekonomik büyümeyi sağlayacak olan kalkınma projelerine ayrılacak fonların alternatif alanlara aktarılmasını sağlamakta önemli rol oynar (Looney R. E., 1995). Looney (1991) çalışmasında savunma harcamaları ve büyüme tartışmalarına yönelik bir Keynes sonrası yaklaşımın savunma harcamaları, gelir dağılımı, yatırım ve genel ekonomik büyüme arasındaki etkileşimler için yararlı bir çerçeve sağladığını göstermiştir.

Eğer savunma harcamaları ağır bir sanayi temeli gerektiren silah üretimini barındırıyor ise ithal ikameci politikalar güçlenir (Bekmez & Destek, 2015). Bu da tarım sektörünün ve ihracatın gelişimini engeller. Böyle bir strateji özellikle gelişmekte olan ülkelerde, ekonomik kalkınmayı olumsuz etkilemektedir (Deger & Sen, 1995).

Araştırma-geliştirme faaliyetleri sonucunda savunma sanayiinde ortaya çıkan icat ve yeni teknolojilerin, yalnızca devlete satılabilen nihai mal ve hizmetlere yönelik olduğu durumlar ortaya çıkabilir. Böyle durumlarda genel olarak ortaya çıkan bu icat ve teknolojilerin verimlilik artışına katkılarının sıfır olabileceği iddia edilir (Poole & Bernard, 1992).

Yine Neoklasik İktisat Yaklaşımı'na göre, savunma sanayi alanında genellikle kalifiye işgücü istihdam edildiğinden, ekonominin diğer kesimleri için emek arzı azalacak ve uzmanlar, bilim insanları ve mühendisler gibi nitelikli iş gücü savunma sanayiinde istihdam ediliyor olacaktır (Deger & Sen, 2007).

2. DÜNYA'DA SAVUNMA HARCAMALARI

Birinci Dünya Savaşı'nın 1918 yılında bitmesi umulanın aksine dünyayı refah dönemine döndürmemiştir. Eksik talep, düşük ücretler ve yüksek işsizlik oranları 1918 ile 1929 yılları arasında ekonomik göstergelerin iyiden iyiye bozulmasına neden olmuştur. Büyük Buhran sonrası uygulanan politikalar ve Birinci Dünya Savaşı sonrasında imzalanan anlaşmalar ile dünya ülkelerinin çoğu büyük borç ve savaş tazminatı yüklenmiştir. Uygulanan politikalar dünyayı daha ciddi bir diğer felakete sürüklemiştir (Bakırtaş & Tekinşen, 2004). Birinci Dünya Savaşı'nı izleyen senelerde başlayan durgunluk, beraberinde gelen kriz ve belirsizlik ortamı krizin nasıl giderileceğine dair sistematik bir bilgi ve yöntem konamaması klasik iktisat görüşüne olan güveni yıkmıştır. Klasik iktisat görüşünün dayandığı en önemli temel olan "görünmez el" in ekonomiyi dengeye getirme hususunda işlememesi (Smith A. , 1776) ve Say'ın her arzın kendi talebini yaratması felsefesi geçerli olmamıştır. İktisatçıların ekonomideki bu ısınma ve çöküş dönemlerinin ekonominin kendi dinamikleri vasıtasıyla çözüleceğini düşünmekteydiler (Hobsbawm, 1996:106-107). Büyük Buhran'la birlikte başlayan milliyetçilik hareketleri 1930'lu yıllarda başta Avrupa'da olmak üzere tüm dünyada hızlı bir silahlanma yarışına neden olmuştur. Özellikle Avrupa, Kuzey Amerika ve Doğu Bloku Ülkelerinde savaş ekonomisine ağırlık verildiği gözlemlenmiştir. Bu sürecin başlaması İkinci Dünya Savaşı'nın 1939 yılında patlak vermesine neden olmuştur (Bakırtaş & Tekinşen, 2004).

İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde askeri, siyasal, sosyal ve ekonomik alanlarda ciddi değişiklikler meydana gelmiş ve dünya güç merkezleri değişmiştir. Soğuk Savaş diye adlandırılan dönemde dünyada ABD ve Sovyetler Birliği'nin etkin rol oynadığı Doğu ve Batı blokları mücadelesi etkisini göstermiştir. Her iki bloğun lider ülkeleri de bu dönemde savunma ve strateji alanında birbirlerini sürekli olarak teste tabi tutmuşlar ve bu testler sonucunda kendilerinin ve müttefiklerinin savunma sistemlerini korumak ve güçlendirmek için harcamalar yapmışlardır. Bu durumla birlikte kutuplaşmalar ve silahlanma yarışı hız kazanmış, rekabet artmış ve füze teknolojisini geliştirerek havada üstünlük kurmaya çalışan bu iki blok lideri ülke rekabetlerini uzaya da taşımışlardır (Gülmez & Tahancı, 2014).

11 Eylül 2001'de ikiz kulelere yapılan saldırılardan sonraki döneme ilişkin, küresel terörizmde dört belirgin eğilime rastlanmıştır. 2002-2007 yılları arasında Irak'ta şiddetli çatışmaların artmasıyla bağlantılı olarak terör saldırıları istikrarlı bir şekilde artma eğilimi

göstermiştir. Bu eğilim 2007’de zirve düzeye ulaşmasının ardından terörizmin dengeli bir biçimde düştüğü ve terörizmden kaynaklanan ölümlerin 2007 ve 2011 yılları arasında yüzde 35 düştüğü belirlenmiştir (IEP, 2018).

2011'den 2014'e uzanan üçüncü eğilim, küresel terörizm dalgalanmasının en yüksek seviyesini görmüş ve terörizmden kaynaklanan ölümler sadece üç yılda yüzde 350'den fazla artış göstermiştir. Bu dalgalanma Arap Baharı'nın ardından Irak'ta IŞİD'in yükselişi ve Suriye iç savaşının başlangıcı ve Boko Haram'ın Nijerya'da yeniden ortaya çıkışı ile çakışmaktadır (IEP, 2018).

2014 yılından itibaren incelenen dördüncü trend, özellikle Irak ve Nijerya'da meydana gelen çarpıcı düşüşlerle terörizmden kaynaklanan ölümlerde önemli bir düşüş görülmüştür. Hem devletler düzeyinde hem de uluslararası düzeyde artan terörle mücadele koordinasyonu, siyasi istikrarın artması, Suriye iç savaşının sona ermesi ve IŞİD'in çöküşü, terörizmin dünyadaki etkilerini azaltmada rol oynamıştır (IEP, 2018:31).

2.1. 1960 Sonrası Dünya Savunma Harcamaları Trendleri

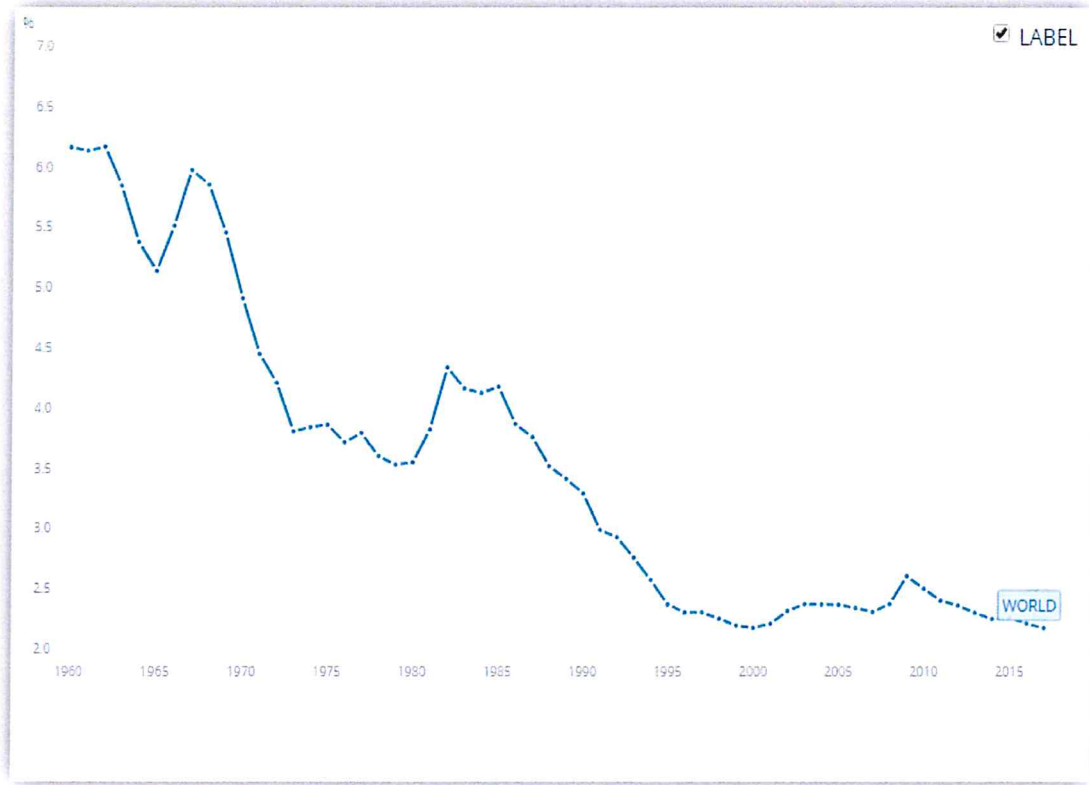
Medeniyet tarihinin yedi bin yıllık tarihi incelendiğinde yüz yıllık kesitlerin seksen yedi yılı savaşlardan on üç yılı ise barış dönemlerinden oluştuğu söylenmektedir. Yapılan ampirik çalışmalara göre 1960 yılı sonrasında yaklaşık 14531 savaştan etkilenen 181 neslin varlığı tespit edilmiştir. Bu çalışmaya göre yalnızca 10 neslin savaş görmeden yaşam sürdürdüğü tespit edilmiştir (Falay, 2004).

Savaş ve şiddetin tarihsel kalıpları, insanoğlunun savaşma eğiliminin geçmişte olduğundan daha düşük ihtimaller barındırdığını gösterse de (Pinker, 2011), 21. yüzyılın ikinci on yılı aksi bir durum teşkil etmektedir. Afganistan, Irak ve Suriye gibi ülkelerde uzun süren savaşlar nedeniyle savaş ölümleri son zamanlarda ciddi oranlara ulaşmaktadır. Ayrıca savaşta olmayan, ancak yüksek oranda suç ve şiddete maruz kalan ülkelerin şehirlerinde fazla sayıda cinayet yaşanmaktadır. Bunlara ek olarak, bu şiddetin sonuçları ölüm oranının çok ötesine geçmekte ve yaralanmalara, sağlıksızlığa ve yoksulluğa neden olmaktadır. Bu son eğilimler, II. Dünya Savaşı'ndan bu yana en büyük mülteci ve ülke içinde yerinden olmuş nüfuslarla sonuçlanmıştır. (Harborne, Dorotinsky, & Bisca, 2017). Ekonomi ve Barış Enstitüsü (IEP) tarafından yapılan bir araştırmaya göre, dünya ekonomisinde şiddet içeren durumlara harcanan kaynakların ekonomik maliyeti 2012’de 9.46 trilyon ABD doları yani brüt Dünya

ürününün yüzde 11'i olduğu tahmin edilmiştir (IEP, 2015). Maryland Üniversitesi'nde Terörizm ve Terörizmle Mücadele Çalışmaları Ulusal Konsorsiyumu tarafından toplanıp derlenen ve Ekonomi ve Barış Enstitüsü (IEP) tarafından üretilen Global Terörizm Veritabanı (GTD), 1970 - 2017 dönemi için 170.000'den fazla terörist olay içermektedir (IEP, 2015).

Savunma, ulusların ekonomik ve stratejik nedenlerle yatırım yaptığı önemli bir endüstridir. Dünyanın savunma harcamaları için gayrisafi yurtiçi hasıladan ayırdığı pay yaklaşık %2,3 oranındadır. Küresel yönelimlere göre gelişmekte olan ülkeler savunma pazarındaki paylarında artış trendi göstermektedir. Gelişmekte olan ülkelerin savunma piyasalarının geleceği üzerinde daha önemli bir etkisi olması ve bu nedenle savunma literatürü alanında bu ülkeler arasındaki iş birliğinin anlaşılması önemlidir (Akman, 2016).

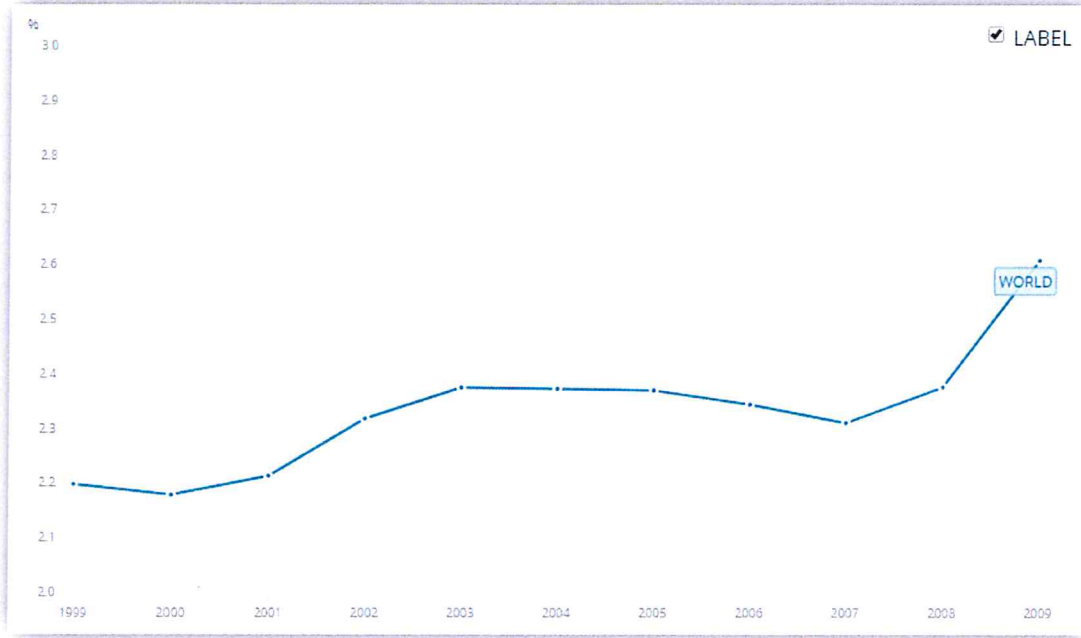
Dünya ekonomisine genel bir perspektifle bakıldığında, savunma harcamalarının dünya ekonomik konjonktüründeki yeri ve büyüklüğü dikkate değerdir. Soğuk savaş sonrasında dünya siyasetinde yaşanan gelişmeler, kurulan ortaklıklar ve uluslararası siyasette yaşanan çekişmeler ile dünya genelinde yaşanan terör olayları nedeniyle savunma harcamalarına ayrılan bütçelerin gelişimi hız kazanmıştır. Bu kapsamda, özellikle 1999-2008 yılları arasındaki süreçte Dünya ülkelerinin yapmış olduğu savunma harcamalarında %45 oranında bir artış gözlemlenmektedir (Ernst & Young, 2019).

Şekil 1: 1960- 2017 Dünya Savunma Harcamalarının GSYH İçindeki % Payı
Kaynak: SIPRI, World Bank (WB)

Şekil 1’de 1960 ve 2017 tarihleri arasındaki savunma harcamalarının GSYH içindeki paylarının trendi verilmiştir. 1963 ile 1985 yılları arası Soğuk Savaş yıllarının blokları arasında Küba krizi sonrasında tarafların çözüm konusunda daha barışçıl davranmaya başlamalarıyla yumuşama dönemi gerçekleşmiştir. Böylece ülkelerin savunma harcamaları için GSYH içinden ayırdıkları pay düşme eğilimine girmiştir. Soğuk savaş döneminin son yılları olan 1988-1992 yılları arasında yüksek savunma harcamaları 11 Eylül saldırılarına kadar genel olarak dünyada düşme eğilimi göstermiştir. Soğuk savaş döneminden sonra dünyada toplam savunma harcamalarındaki azalış, Asya ve Okyanusya ülkeleri dışındaki her bölgede görülmektedir. Genel trende bakıldığında, toplam askeri harcamalar reel olarak 1991’den 1998’e düşerken, 2011’de 1,739 trilyon ABD dolarına yükselmiştir (Sandler & George, 2016). 1991 ve 1992’de askeri harcamalardaki küçük artış, Körfez Savaşı’nın etkisiyle meydana gelmiştir. 11 Eylül 2001’de ikiz kulelere yapılan saldırılara kadar savunma harcamalarında genel bir düşüş izlenmiş olup askeri harcamalar, devlet içi olmayan savaşların yaygınlığına, uluslar arası terörizm anlayışının 9/11 sonrasında yeniden ele alma ihtiyacına,

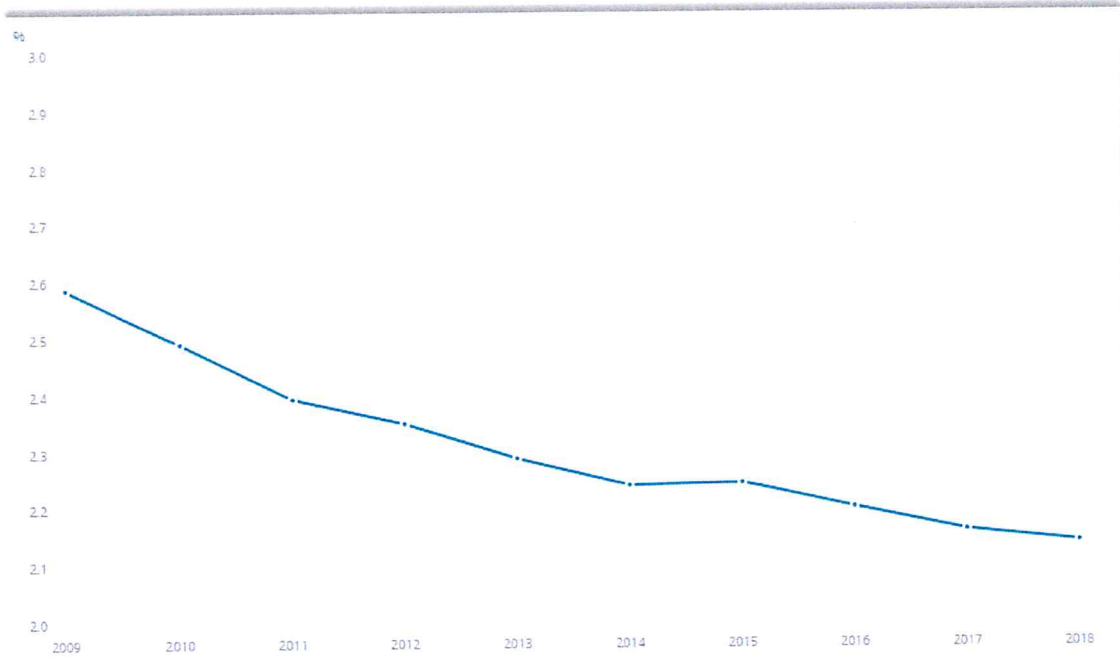
silah sistemlerini yükseltme zorunluluğuna, Çin'in yükselişine, Orta Doğu ve Kuzek Afrika'daki istikrarsızlık ile Irak, Afganistan savaşlarına tepki olarak, 2000'den bu yana yüzde 57,6 artmıştır (Sandler & George, 2016).

Şekil 2: 1999- 2009 Dünya Savunma Harcamalarının GSYH İçindeki % Payı
Kaynak: Stockholm International Peace Research Institute (SIPRI, World Bank)

Soğuk savaşın son yıllarında savunma harcamalarının yüksek oluşunda, 1990 yılında Irak'ın Kuveyt'i işgal etmesinin etkili olduğu genelde kabul edilen bir argümandır. Soğuk savaşın bitmesiyle birlikte 1992 yılında toplam savunma harcamaları yaklaşık 400 milyar dolar azalarak 1 trilyon 208 milyar dolara kadar düşmüştür (Bekmez & Destek, 2015). 2000'li yıllara kadar genel olarak azalan bir görünüm sergileyen savunma harcamaları 2001 yılında ABD'de ikiz kulelere yapılan terör saldırıları sonucu tekrar artmaya başlamıştır.

Rosh (1988)'ın güvenlik ağı kavramının geliştirilmesinde açıklandığı gibi, güvenliğin iki taraflı değil, çok taraflı bir endişe olduğu görülmektedir. Rosh, güvenliğin askeri harcamayı belirleyen en etkili açıklayıcı değişken olduğunu ve güvenliğe yönelik tehditlerin çoğunun sınırlayıcı ülkeler tarafından ortaya çıktığını savunuyor. Bu nedenle gelişmekte olan ülkelerdeki politika yapıcılar ülkelerin coğrafi bölgelerinin askeri bütçelerini incelemektedir (Albalade, Bel, & Elias, 2012).

Şekil 3:2009-2018 Dünya Savunma Harcamalarının GSYH İçindeki % Payı
Kaynak: Stockholm International Peace Research Institute (SIPRI), (World Bank)

Global Terörizm Endeksinin araştırıldığı IEP (2018) tarafından yayınlanan rapora göre 2017 yılında terörün tahmini ekonomik etkisi 52 milyar ABD doları olarak gerçekleşmiştir. Bununla birlikte, terörizmin gerçek ekonomik etkisinin çok daha yüksek olmasının muhtemel olduğu belirtilmiştir. 2014 yılında gerçekleşen terör ölümleri ile karşılaştırıldığında, sırasıyla 6,466, 5,950 ve 912 ölümle, ölüm sayısında en büyük düşüş Irak, Nijerya ve Pakistan'da meydana gelmiştir. Rapora göre patlamalar ve silahlı saldırılar, geçen yirmi yıl boyunca her yıl en yaygın terör saldırısı biçimi olmuştur. Ayrıca yine aynı raporda ulaşılan bir başka sonuç da ölümlerdeki düşüşe rağmen Batı Avrupa'daki olayların sayısında görülen artış olmuştur. Terörle mücadele harcamalarının artması ve güvenlik önlemleri saldırıların ölümcüllüğünü azaltmıştır. Terörizmden kaynaklanan ölümlerin yüzde 99'undan fazlasının şiddet içeren bir çatışmada veya yüksek düzeyde siyasi terörle mücadele eden ülkelerde meydana geldiği ulaşılan diğer sonuçlardandır (IEP, 2018).

Tablo 2: 2017 yılı için savunma harcaması en yüksek ilk 15 Ülke

2017	ÜLKE	SAVUNMA HARCAMASI (MİLYAR \$)	DÜNYA GENEL PAYI (%)	GSMH İÇİNDEKİ PAYI (%)
1	ABD	610	35	3,1
2	ÇİN	228	13	1,9
3	SUUDİ ARABİSTAN	69,4	4	10
4	RUSYA	66,3	3,8	4,3
5	HİNDİSTAN	63,9	3,7	2,5
6	FRANSA	57,3	3,3	2,3
7	İNGİLTERE	47,2	2,7	1,8
8	JAPONYA	45,4	2,6	0,9
9	ALMANYA	44,3	2,5	1,2
10	GÜNEY KORE	39,2	2,3	2,6
11	BRAZİL YA	29,2	1,7	1,4
12	İTALYA	29,3	1,7	1,5
13	AVUSTRALYA	27,5	1,7	2
14	KANADA	20,6	1,2	1,3
15	TÜRKİYE	18,2	1	2,2

Kaynak: TOBB, 2017: 8

Tablo 2’de verilen savunma harcamalarına göre dünyada yapılan toplam savunma harcamalarının yüzde 35’inin Amerika tarafından yapıldığı görülmektedir. Bu oranı yüzde 13 ile Çin takip etmektedir. Çin ve Amerika’nın yaptığı savunma harcamalarının toplamı dünyada yapılan savunma harcamalarının yaklaşık yarısını oluşturmaktadır (%48). Suudi Arabistan, savunma harcamaları en yüksek on beş ülke arasından savunma harcamalarına GSMH içinden yüzde 10 ile en çok payı ayıran ülke olmuştur. Onu yüzde 4,3 oranında GSMH içinden ayırdığı payla Rusya izlemiştir. Fransa, savunma için 57,3 milyar dolar harcama yaparak en yüksek harcamaya sahip altıncı ülke konumundadır. Onu dünya savunma harcamalarının yaklaşık yüzde 2,7’sini gerçekleştiren İngiltere izlemektedir. Türkiye, savunma harcaması için GSMH içinden yüzde 2,2 pay ayırıp toplamda 18,2 milyar dolar harcama yaparak dünyada savunma harcaması en yüksek on beşinci ülke olmuştur. Türkiye’nin savunma için yaptığı bu harcama dünya genel harcamasının yüzde 1’ini oluşturmaktadır.

3. TÜRKİYE'DE SAVUNMA HARCAMALARI

3.1. Türkiye'nin Jeopolitik Konumu

Yüzyıllar boyunca farklı uygarlıkların beşiği olan Türkiye, doğu ve batının tarihsel kalıplarını harmanlayan bir ülke olmakla birlikte, tüm Türk Dünyası'nın da odağı pozisyonundadır. Coğrafi vaziyetin hususiyeti, çağın jeopolitik koşullarının el verdiği olanaklar ile Türkiye hem global anlamda hem bölgesel seviyede politik seçeneği en fazla olan ülkelerden birisidir. Türkiye'nin politik seçeneğinin fazla olmasında yeri olan öğelerden biri de toplum olarak sahip olduğu benzersiz beşerî özelliklerdir (Kaya, 2017). Orta Doğudaki petrol kaynaklarına yakınlığı ve Orta Asya 'daki Türk devletleri ile bütünleşme sağlayabilme kazanımı nedeniyle mühim bir jeopolitik ve jeostratejik konuma sahiptir (Yağ, 2014).

Türkiye, birçok açıdan, Asya ve Avrupa arasında, Batı ve Doğu bloklarının ülkeleri ile Müslüman ve Hristiyan ülkeleri arasında bir köprü olmakla beraber (Şahin ve Doğanay, 2003:329) ayrıca Asya ve Avrupa ülkelerinden Gürcistan, Ermenistan, Nahçıvan, İran, Irak, Suriye, Yunanistan ve Bulgaristan ile çevrilidir (Kolukısa, 2004: 24-29). Coğrafi konumu nedeniyle bir kıyı ülkesi gibi görünse de, Akdeniz ve kıtalar arasında kalmasından dolayı coğrafi koşulları nedeniyle karasal bir ülkedir. (Şahin ve diğerleri, 2004: 483). Türkiye'de arazinin doğrusal ölçüsü 2.949 km olup kıyı açıklığı adalar ve Marmara Denizi hariç 6,530 km'dir. Bulgaristan ile arasında 417 km., Yunanistan ile 865 km., Suriye ile 511 km., Irak ile 865 km., İran'la 282 km., Azerbaycan ile 498 km., Ermenistan ve 429 km., Gürcistan ile 431 km. mesafe bulunmaktadır (Keser & Özel, 2008).

Görüldüğü üzere, Türkiye jeo-politik yönden bir sınır ülkesidir. Doğu ve Batı medeniyetlerinin, demokratik ve otokratik hükümetlerin, piyasa ekonomilerinin ve merkezi olanların, Hristiyanlık ve Müslümanlığın, farklı ideolojik uygulamaların var olduğu, gelişmiş ve gelişmekte olan bölgelerinin buluştuğu Asya ve Avrupa'nın bağlantı noktasındadır (Keser & Özel, 2008). Uluslararası ilişkiler konusunda, coğrafi konumunun stratejik avantajları nedeniyle, Türkiye'nin her zamankinden daha fazla önem kazandığı belirtilmelidir (Doğanay, 1997: 87). 1991'de Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin çöküşü, Balkanlar'da yaşanan son krizler (Bosna ve Kosova), 1991'deki Körfez Savaşı ve Irak'taki son işgal, Türkiye'nin AB'ye ve ABD'ye müttefik olarak önemini artırdı. Ek olarak, Türkiye'nin Arap dünyası ve

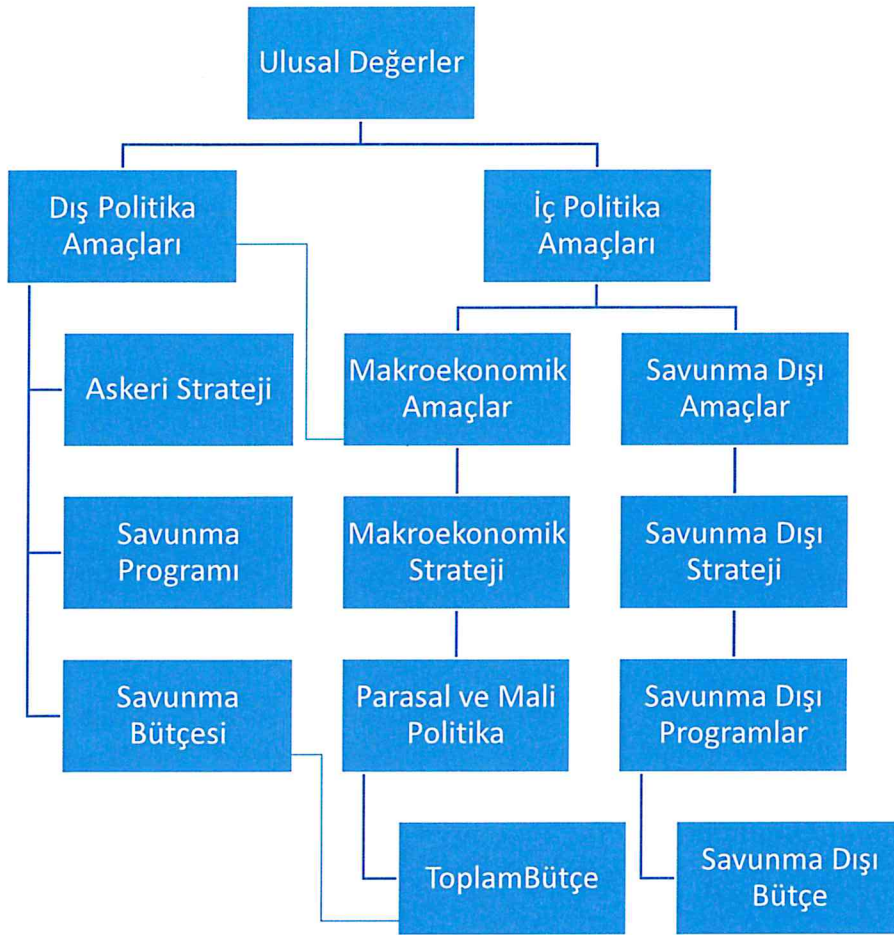
İslam dini bağlantısı ile uzun zamandır devam eden ilişkileri, Irak'taki krizi müzakerelerinde önemli bir rol oynamasını sağlayabilir (Keser & Özel, 2008).

3.2. Türkiye'nin Savunma Siyaseti İlkeleri

Türkiye, edindiği tecrübeler sonucunda savunma harcamaları için temel birtakım ilkeler geliştirmiştir. Bu ilkeler genel hatlarıyla şu şekildedir:

- Savaşı durumlara tedbiren gerekli tüm önlemleri almak,
- Milletin bağımsızlığı ve bütünlüğü ile ülkenin bölünmezliğini korumak,
- Uluslararası gerginliklerin çözümü için çalışarak barış ortamının sürekliliğini sağlamak,
- Dünyada ve yurtda barışın tesis ve devamı için gerekli her türlü tedbiri almak,
- Ortak savunma sistemlerinde yer alarak kendisine verilecek sorumlulukları layıkıyla yerine getirmektir (Hima, 1997).

Türkiye Cumhuriyeti Milli Savunma Bakanlığı da misyonunu; Türkiye Cumhuriyeti'nin bekasını sağlamak ve emniyetini tahsis etmek amacıyla, kurulan Millî Savunma Stratejisi istikametiyle, Milli mahiyetini muhafaza ederek hızlı ilerleyen bilim ve teknoloji devrine uygun, güvenlik ortamında oluşan değişimlere bağlı olarak meydana gelen ve coğrafyayla sınırlanmayan belirsizlik, tehlike ve tehdit etmelerle mücadele gücü gerektiren mahiyete sahip Türk Silahlı Kuvvetlerinin gereksinimlerini dinamik ve hazırlıklı bir kurum olarak karşılamak şeklinde belirlemiştir (T.C. Milli Savunma Bakanlığı, 2019).

Şekil 4: İç ve Dış Politika Yaklaşımlarının Birlikte Değerlendirilmesi

Kaynak: T.C. Genel Kurmay Başkanlığı, Harp Ekonomisi, 1985:96

3.3. Türkiye’de Terör ve Maliyeti

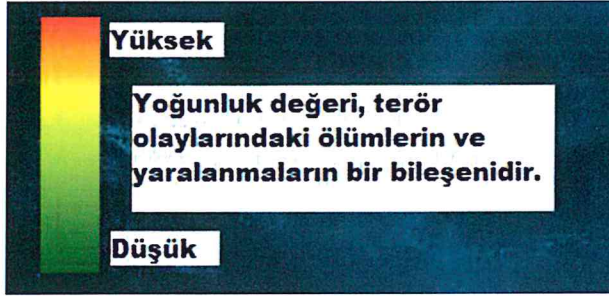
Otuz yılı aşkın bir süredir, Türkiye’nin hem ulusal hem de uluslararası düzeyde mücadele ettiği uzun ve acı verici terörizm dönemi, şimdiye kadar yaklaşık 35.000 hayata mal olmuştur. Türk birlikleri, hemen hemen her gün mayınlarla, yol kenarındaki bombalarla ve pusularla, özellikle de Türkiye’nin Güneydoğu kesiminde zayıf vermekte olan terör saldırılarıyla mücadele etmektedir. Türkiye, yaklaşık 40 yıldır terör olaylarından en çok etkilenen ülkelerden biridir. Terörist gruplar kamu hizmeti kurumlarına, okullara, turistlere ve turistik yerlere, ulaşım ve telekomünikasyon servis tesislerine, işletmelere ve ordu üslerine, ekonomik zarar açısından maksimum düzeyde zarar verebilmek amacıyla saldırılarda bulundular (Öcal & Yıldırım, 2010).

Terör bir ekonomiyi çeşitli kanallardan etkileyebilir. Askeri harcamalarda artışa yol açabilir (Eckstein ve Tsiddon, 2004); üretim ve işlem maliyetlerinde bir artışa neden olabilir (Frey, Luechinger ve Stutzer, 2007); turizm gelirlerinde azalmaya sebebiyet verebilir (Enders, Parise & Sandler, 1992; Yechiam, Barron ve Erev, 2005); tasarruflarda bir düşüşe (Fielding, 2003); ve doğrudan yabancı yatırımlarda bir düşüşe neden olabilir (Fielding, 2004). Türkiye, laik, demokratik hükümet yapısını dini köktenci bir düzene dönüştürmeyi amaçlayan gruplarla mücadele etmeye devam etmektedir (Ibas, 2007).

1990'dan beri Türkiye'de aktif olan iki ana terörist kategorisi vardır: ayrılıkçı Kürt grupları, radikal İslamcı terörist gruplar ve solcu terörist gruplar. Türkiye'deki ayrılıkçı terörist grupların asıl amacı, Türkiye'nin Güneydoğu'su ile, Suriye'nin Kuzey'i, Irak ile İran'ın Batı'sının bir parçası olan bölgede bağımsız bir Kürdistan kurulması olmuştur. Radikal İslami terörist grupların asıl amacı ise, İran örneğini izleyerek laik, anayasal Türk devletini İslami Şeriat merkezli bir devletle değiştirmek olmuştur. Genel olarak, radikal İslamcılar geniş İran desteğini alarak ve çoğu zaman İran'ın politik ve stratejik çıkarları adına hareket etmektedirler. (Öcal & Yıldırım, 2010).

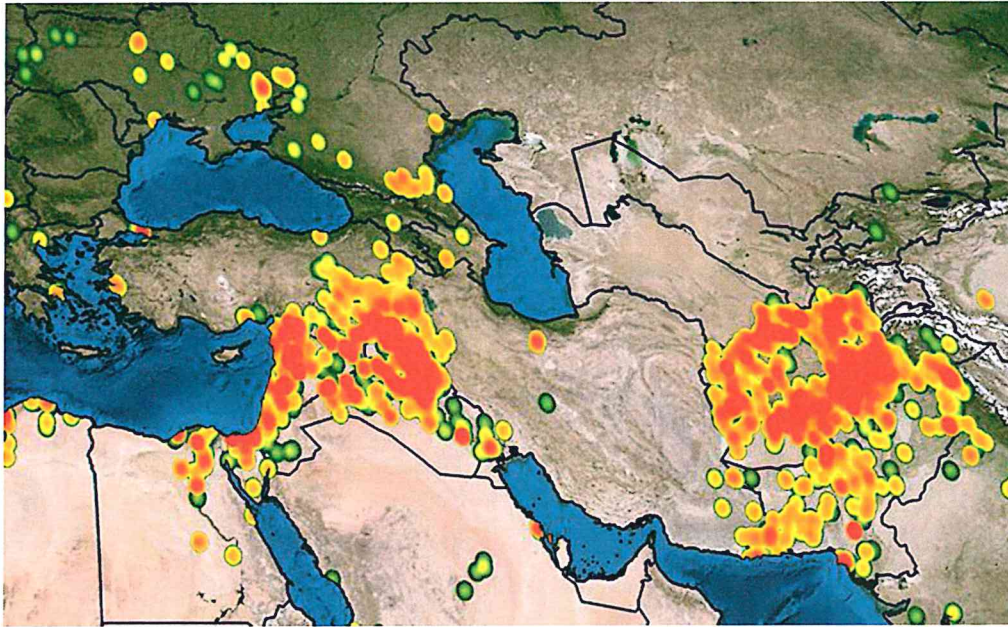
Türkiye'deki terör eylemleri üç ana bölüm altında sınıflandırılabilir. Birincisi, 1960'ların sonunda başlayan ve çok sayıda yerli terör örgütüne yol açan, ideolojiyle ilgili sol ve sağ kanat çatışmaları dönemidir. Siyasi şiddet, eğitim kurumlarında yaygın olup devlet kurumlarında dahi etkili olmuştur, bu da yetkililerin bu kurumlardaki muhalif grupların varlığı nedeniyle hükümetin işlevlerinin yerine getirememesine yol açmıştır. Dışişleri Bakanlığı, Türkiye'de 1978 ve 1982 yılları arasında yaşanan terörist saldırılara bağlı olarak günde ortalama 28 ölümlle sonuçlanan 43.000 terörist olayı olduğunu tahmin etmiştir. Kötüleşen ekonomik durumla birlikte, bu terörist faaliyetler 1980 yılında darbeye neden olmuştur. Türk hükümeti 1983'te yeni bir anayasa ile sivil yönetime geri döndü (Öcal & Yıldırım, 2010). Türkiye'de terörizmin ikinci boyutu, demokratik ve laik rejimi İslami bir rejim ile değiştirmeyi amaçlayan radikal dini terörizm olmuştur. 2000 yılından bu yana, Türkiye'deki dini terör eylemleri, liderlerinin çoğu ve 1000'den fazla üyesi tutuklandığı için azalmıştır (Karmon, 1997). Türkiye'deki üçüncü ve en acımasız terörizm türü, temel amacı bağımsız bir devlet kurulması olan ayrılıkçı ve etnik terörizmdir. Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde az gelişmiş Kürt bölgesi ile daha gelişmiş Batı illeri arasındaki ekonomik eşitsizlik, Kürt kültürel kimliğinin ortaya çıkışı ve dış ülkelere periyodik destek (örneğin,

Yunanistan, İran, Lübnan ve Suriye) Kürt ayrılıkçılığını körükleyen faktörler arasında yer almaktadır (Öcal & Yıldırım, 2010).

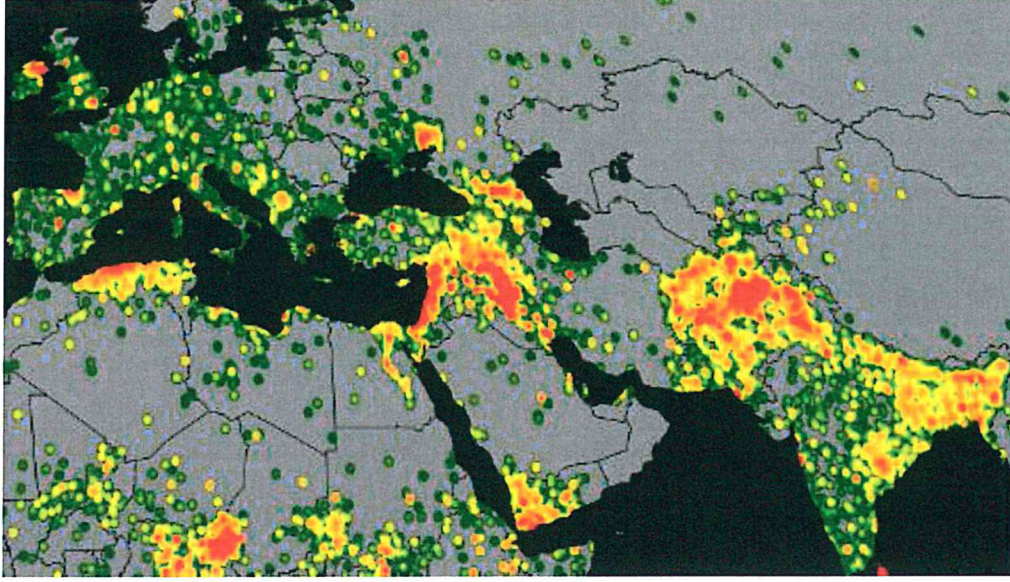
Şekil 5: Çatışma Yoğunluk Değeri

Şekilde gösterilen çatışma yoğunluklarına göre yeşil alanlardan kırmızı alanlara doğru terör olaylarındaki ölümlerin ve yaralanmaların artışı gösterilmektedir.

Şekil 6: Türkiye ve çevresi için 2017 yılı Global Terör Verileri Haritası

Kaynak: Global Terrorism Database (2018)

Şekil 7: Türkiye ve çevresi için 1970-2015 yılları Global Terör Verileri Haritası

Kaynak: Global Terrorism Database (2018)

Literatürde terörün ekonomik büyümeye olan etkisini inceleyen birçok çalışma mevcuttur. Altay vd. (2013), yaptıkları çalışmada terörün tüketim, yatırım harcamaları, uluslararası ticaret, kamu harcamaları, turizm sektörü ve finansal piyasalar üzerinde etkisinin olduğuna dikkat çekmişlerdir.

Sezgin vd. (2008)' e göre terör eylemlerinden kaçınmak isteyen devletlerin önünde iki farklı seçenek vardır. Bunlardan birincisi savunma harcamalarını arttırmak ikincisi terör eylemleriyle ilişkisi bulunabilecek çevrelerde refahı yükseltmek maksadıyla eğitim ve sağlık harcamalarına yüksek pay vermektir.

3.4. Türkiye’de Savunma Harcamalarının Kaynakları

Savunma harcamalarının kaynaklarını incelediğimizde, bütçe haricinde birçok kaynağa sahip olduğu farkedilmektedir. Bu kaynaklardan birkaçı şu şekildedir (Milli Savunma Bakanlığı, 1998: 117);

- Milli Savunma Bakanlığı bütçesinden ayrılan kaynaklar,
- Savunma Sanayii Destekleme Fonu’ndan ayrılan kaynaklar,
- Türk Silahlı Kuvvetleri Güçlendirme Vakfı kaynakları içinden ayrılan kaynaklar,
- Jandarma Genel Komutanlığı bütçesinden ayrılan kaynaklar,

- Sahil Güvenlik Komutanlığı bütçesinden ayrılan kaynaklar,
- Hazine Müsteşarlığı bütçesinden geri ödemeleri teminat altına alınan yabancı devlet veya firma kredileri,
- Dış askeri katkılar,
- Milli Savunma Bakanlığı'nın özel kanunlarca uygulanan gelirleri.

Bu finansman kaynakları içerisinde Milli Savunma Bakanlığı bütçesinden ayrılan savunma harcamalarının payı en büyük kısmı oluşturmaktadır. Bu kaynağın yanında Savunma Sanayii Destekleme Fonu (SSDF) da bahsi geçen harcamaların karşılanmasında büyük rol oynamaktadır.

3.5. Türkiye’de Savunma Harcamaları Genel Durumu

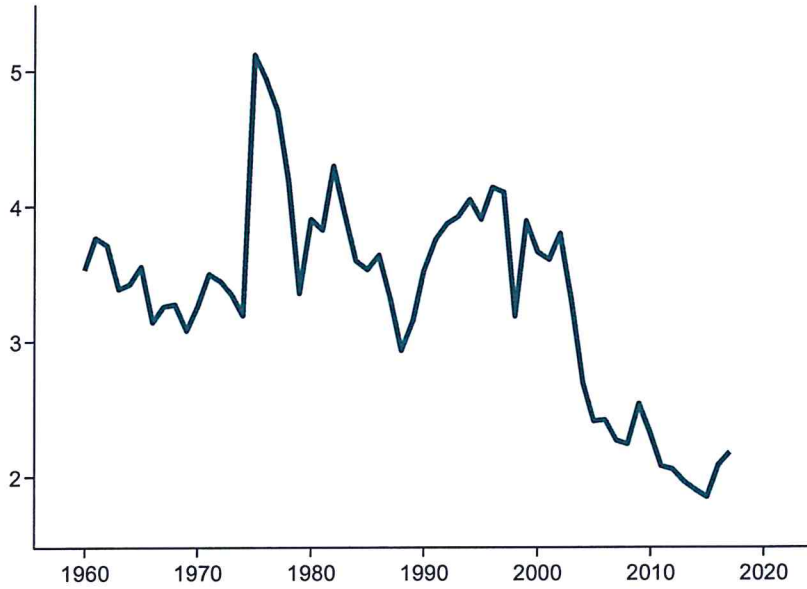
Dünya’da savunma harcamalarının süregelen yıllar bakımından gösterdiği azalma ve artma eğilimlerinin; bölgeler ve ülkeler arasında, savunma harcamaları seviyeleriyle alakalı değişiklikler yaşanmakta olduğu kabul edilen bir durumdur. Bundan dolayı, savunma harcamalarının Türkiye’deki seyri hakkında değerlendirmelerde bulunmak önemlidir.

1960’lı yıllar sonrasında bütün dünya devletlerine tesir eden silahlanma yarışı yaşanıyordu. Türkiye de bu silahlanma yarışından etkilenmiştir. Birçok dünya ülkesinin askeri harcamalarının artmasında önemli bir etken özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrasında silah teknolojileri ve üretiminde meydana gelen gelişmeler olmuştur. Türkiye’nin askeri harcamaları da 1970 yılından başlayarak devamlı olarak artarak, 1971-1989 döneminde askeri harcamaları en hızlı artan NATO üyesi ülkesi olmuştur (NATO, CRS Report for congress, 1991).

Bir devletin askeri harcamalarındaki artışın, belli başlı nedenleri vardır. Bir devletin askeri harcamaları artış gösteriyorsa ya ciddi bir tehdit idrakına haiz olduğu düşünülür ya da komşu ülkelere, içinde bulunulan coğrafi lokasyondan ya da uluslararası ortamdan kaynaklanabilir. Bir diğer sebep de devlet idarecilerinin dış politika yaklaşımlarında silahlanmayı ön planda tutan bir tutumlarının olması durumudur. İlk durum Türkiye için daha geçerli bir sebeptir çünkü komşu devletlerin Türkiye’ye karşı geliştirdikleri siyasetler, bölgesel ve uluslararası krizler, Türkiye’nin askeri giderleri hususunda belirleyici olmaktadır (Koçer, 2002:125).

1980'li yılların başında Türkiye'de Türk Silahlı Kuvvetleri'nin Modernizasyonu Programı'nın yürürlüğe girmesiyle yaptığı harcamalar çok önemlidir. Çünkü bu programın asıl gayesi, silah donanımını yenilemek ve bunu da ulusal silah sanayiini kurarak gerçekleştirmektir.

Türkiye 1990'lı yıllarda, askeri giderlerine büyük miktarda hibe ayırmış, askeri kabiliyetinin en azından caydırıcı bir seviyede olmasını sağlamaya çalışmıştır. Balkanlar, Kafkasya ve Ortadoğu'nun kesiştiği bir coğrafyada bulunması ve bu noktaların da en çok güvenlik tüketme ihtiyacı olan bölgeler olması sebebiyle Türkiye askeri giderlerini belli bir seviyede tutmak zorundadır. Türkiye'nin, dış siyasetinde askeri kuvvet ögesini kullanmadan çözüme ulaşamayacağı sorunları mevcuttur. (Koçer, 2002:151).

Şekil 8: Türkiye'de Savunma Harcamalarının GSYH içindeki % payı

4. TÜRKİYE’DE SAVUNMA HARCAMALARININ SEÇİLMİŞ MAKROEKONOMİK GÖSTERGELER ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

4.1. Savunma Harcamaları ve Ekonomik Büyüme

Savunma giderlerinin ekonomik büyümeye tesiri incelenirken baskın olarak iki görüş dikkat çekmektedir. Ortaya konan ilk görüş, savunma harcamalarının genellikle verimsiz olarak düşünüldüğünden hareketle geliştirilerek; başka ekonomik çalışmalara ayrılabilen kaynakların özel tüketim, yatırım, kamu altyapı yatırımları ve sosyal güvence programları yerine savunma giderleri olarak kullanılmasının ekonomik büyümeyi engelleyebileceğini savunmaktadır. Ortaya konulan diğer bir görüş ise, savunma harcamalarının hem talep hem de arz yönlü tesirlerini göz önünde bulundurarak ekonomik büyüme sürecine farklı usullerle olumlu tesiri olabileceğini öne sürmektedir. Arz etkisi yönünden incelendiğinde, savunma sanayiinin sağladığı kamu altyapı hizmetlerinden barajlar, iletişim ağları, havayolları, yollar ve diğer ulaştırma ağlarının geliştirilmesi ve ayrıca; eğitim, sağlık ve işyerinde eğitim sağlanması ile beşeri sermayeyi geliştirmektedir. Tüm bunların yanında, savunma sanayi araştırma ve geliştirme yatırımlarının özel sektör yatırımları ve fikirleri için itici güç oluşturduğu düşünülmektedir. Buna bir örnek elektronik ve ulaştırma alanlarındaki icatların çok büyük bir kısmının öncelikli kullanım alanlarının askeri ihtiyaçlar sebebiyle geliştirilmiş olmalarıdır (Nadaroğlu, 1985, s. 184-185). Bu durum “dual use technology” denilen teknolojinin ikili kullanımından kaynaklanmaktadır. Teknolojinin ikili kullanımı buradaki anlamı bakımından da anlaşılacağı gibi, hem askeri ve hem de sivil alanda fazla miktarda yararlanma potansiyeline haiz bir teknolojiye göndermede bulunmaktadır (Branscomb, 1993). Talep açısından incelendiğindeyse, savunmaya yapılan harcamaların işsizliği azaltıp yeni istihdam alanları yaratma kanalıyla, ayrıca toplam talebin artmasını sağlama yoluyla ekonomik büyümeyi artırabileceği öne sürülmektedir. Bunun yanında yüksek miktara sahip savunma harcamalarının ekseriyetle kamu harcamalarını artırarak ekonomik krizleri engelleyebildiği de öne sürülmektedir (Gökbunar & Yanıkkaya, 2004). Bunlara ek olarak, yatırımcıların daha güvenli bir piyasa tercih etmeleri ve savunma harcamalarının da iç ve dış güvenliğin sağlanmasında oynadığı rolün büyüklüğünden hem milli hem de milletlerarası sermaye akışını şiddetlendirerek ekonomik büyümeyi pozitif anlamda etkileme gücüne sahip olduğu iddia edilmektedir.

Netice itibarıyla bakıldığında, yaklaşımlardan da gördüğümüz gibi kuramsal olarak savunma harcamalarının ekonomik büyüme üzerindeki etkileri hususunda iktisatçılar mutabakat sağlamış olmadıklarından bu konu karşımıza ampirik bir olgu şeklinde çıkmaktadır.

4.1.1. Savunma Harcamaları- Ekonomik Büyüme Literatür İncelemesi

Tablo 3: Savunma Harcaması- Ekonomik Büyüme Literatür Özeti

Yazar	Ülke	Dönem-Yöntem	Bulgular
Benoit (1978)	Türkiye'nin dahil olduğu kırk dört gelişmekte olan ülke	1950-1965, Geleneksel Model	Savunma harcamalarının büyümeye etkisinin pozitif ve anlamlı olduğu sonucuna varmıştır.
Joerding (1986)	Az gelişmiş elli yedi ülke	1962-1977 dönemi, Granger Analizi	Savunma harcamalarının büyümeyi etkilemiyor ancak büyüme savunma harcamalarını etkiliyor sonucuna ulaşılmıştır.
Kinsella (1990)	Amerika Birleşik Devletleri	1943-1989, Vektör Otoregresyon	Savunma ve ekonomik performans arasında nedensellik yoktur.
Chowdhurry (1991)	Gelişmekte olan elli beş ülke	1961-1987, Granger Analizi	Savunma harcamasıyla ekonomik büyüme arasındaki ilişki ülkeler arasında genelleştirilemez.
Payne ve Ross (1992)	Amerika Birleşik Devletleri	1960-1980, Kısıtsız Vektör Otoregresyon	İki değişken arasında nedensel bir ilişkiye rastlanamamıştır.
Biswas ve Ram (1993)	74 Gelişmekte Olan Ülke	1981-1989, Feder tipi model	Savunma harcamalarının büyümeye etkisi pozitif ve anlamlıdır sonucuna ulaşılmıştır.

Özcumur (1996)	Türkiye	1981-1991, Panel Data	Savunma harcamasının büyüme etkisi negatiftir.
Kollias (1997)	Türkiye	1954-1993, Granger Nedensellik	Savunma harcamalarıyla büyüme arasında nedensellik yoktur sonucuna ulaşılmıştır.
Sezgin (1997)	Türkiye	1950-1993, Arz Yönlü Model	Savunma harcamalarının büyüme olan tesiri pozitiftir sonucuna ulaşılmıştır.
Batchelor vd. (2000)	Güney Afrika	1964-1995, Neo-Klasik Ekonometrik Modeller	Savunma harcamaları ile ekonomik büyüme arasında negatif bir ilişkinin varlığı saptanmıştır.
Kollias ve Makrydakakis (2000)	Yunanistan	1955-1993, Granger Analizi	Askeri harcamalar ile ekonomik büyüme arasında nedensel bir ilişki olmadığı bulunmuştur.
Dakurah vd. (2001)	Gelişmekte olan altmış iki ülke	1975-1995, Granger Nedensellik Tahlili	Çoğu ülke için savunma harcaması ve büyüme ilişkisinde nedensellik yoktur.
Sezgin (2001)	Türkiye	1956-1994, Talep -Arz Yanlı Modeller	Savunma harcamaları ekonomik büyümeyi pozitif anlamda etkiler.
Galvin (2003)	Gelişmekte olan altmış dört ülke	1999 yılı Talep&Arz yanlı denklemler	Savunma amaçlı harcamalar büyümeyi negatif etkiler.
Kollias vd.	Avrupa Birliği	1961-2000 için,	İncelenen ülkeler için bulgular

(2004)	üyesi on beş ülke	Nedensellik ve Eşbütünleşme Testleri	değişiklik göstermiştir.
Giray (2004)	Türkiye	1988-2002, Talep ve Arz Yanlı Denklemler	Savunma harcamalarının eğitim harcamalarıyla pozitif, sağlık harcamalarıyla ise negatif bir ilişkisi vardır.
Yıldırım vd. (2005)	Orta Doğu Ülkeleri ve Türkiye	1989-1999, Dinamik Panel Veri Analizi	İncelenen ülkeler için savunma harcamaları büyümeyi pozitif etkiler.
Dunne ve Nikolaidou (2005)	Yunanistan, Portekiz ve İspanya	1960-2002, Nedensellik Analizi	Askeri amaçlı harcamaların, büyümeyi negatif etkilediğine dair anlamlı bir sonuca varılamamıştır.
Kalyoncu ve Yücel (2006)	Türkiye ve Yunanistan	1956-2003, Engle-Granger ve Granger Analizi	Türkiye için ekonomik büyümeden savunma harcamalarına doğru tek yönlü nedensellik bulunmuştur.
Yakovlev (2007)	Seçilmiş yirmi sekiz ülke	1965-2000, Solow ve Barro Modelleri	Yüksek düzeydeki askeri harcamalar, düşük bir ekonomik büyümeye neden olmaktadır sonucuna varılmıştır.
Görkem ve Işık (2008)	Türkiye	1968-2006, Granger Analizi	Savunma harcamaları ile ekonomik büyüme arasında nedensel bir ilişki olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.
Ateşoğlu (2009)	Amerika Birleşik Devletleri	1948-2007, Engle-Granger Eşbütünleşme ve Nedensellik	Savunma harcamalarının toplam çıktıyı artırıcı bir tesiri vardır.

		Analizi	
Karagianni ve Pempetzeoglu (2009)	Türkiye	1949-2004, Granger Nedensellik Analizi	Ekonomik büyümeden savunma harcamalarına doğru doğrusal, savunma harcamalarından ekonomik büyümeye doğru ise doğrusal olmayan bir nedensellik ilişkisi saptanmıştır.
Yılancı ve Özcan (2010)	Türkiye	1950-2006, Gregory- Hansen Eşbütünleşme Testleri ve Toda-Yamamoto Nedensellik Analizi	GSMH'dan savunma harcamalarına doğru tek yönlü nedensel ilişki tespit edilmiştir.
Başar ve Künu (2012)	Seçilmiş 36 Ülke	1997-2004, Regresyon Analizi	Savunma harcamaları yükseldikçe büyüme oranının azaldığı sonucuna ulaşılmıştır.
D'Agostino vd. (2012)	Afrika Ülkeleri	2003-2007, İçsel Büyüme Modelleri	Askeri harcamaların kişi başına GSYİH'yı negatif etkilediği sonucuna ulaşılmıştır.
Na ve Bo (2013)	Nepal, Hindistan, Bangladeş, Pakistan ve Sri Lanka	1990-2006, Solow Büyüme Modeli	Askeri harcamaların, ekonomik büyümeyi azaltıcı bir etkisi vardır.
Selvanathan ve Selvanathan (2014)	Sri Lanka	1975-2013, Granger Nedensellik Analizi	Savunma harcamalarından ekonomik büyümeye doğru tek yönlü bir nedensellik olduğu saptanmıştır.

Korkmaz (2015)	10 Akdeniz Ülkesi	2005-2012, Panel Veri Analizi	Askeri harcamalar, ekonomik büyümeyi azaltmaktadır.
Zhong vd. (2016)	ABD ve BRIC Ülkeleri	1988-2012, Granger Analizi	Sonuçlar ülkelere göre farklılık göstermektedir.
Canbay ve Mercan (2017)	Türkiye	1986-2016, Vektör Hata Düzeltme Modeli (VECM)	İthalata dayalı savunma harcamalarının ekonomik büyümeyi daraltıcı bir etkisi vardır.
Durgun ve Timur (2017)	Türkiye	1970-2015, Granger Nedensellik Analizi	Savunma harcamaları ile ekonomik büyüme arasında eş bütünleşme ve uzun dönemli bir nedensellik ilişkisi tespit edilmemiştir.

4.1.2. Yöntem ve Veri

Gujarati (1999), bütün zaman serilerinin bir olasılıklı ya da rassal süreç ile türetildiğinin düşünülebileceğini ve bu somut veri kümesinin geride yatan olasılıklı sürecin özel bir dışavurumu olduğunu söylemiştir. Olasılıklı süreç ile onun dışavurumu arasındaki ayrımı kesit verilerindeki anakütle ve örneklem ayrımına benzetmiştir. Nasıl bir anakütleye ilişkin çıkarımlar yapmak amacıyla örneklem veriler kullanılıyorsa, zaman serilerinde de arkasında yatan olasılıklı sürece ilişkin çıkarımlar yapmak maksadıyla bu dışavurumun kullanıldığını ve zaman serisi çözümleyicilerinin durağan olasılıklı süreçleri ilgiyle incelediklerini belirtmiştir (Gujarati, 1999).

Ekonometrik analizlerde oluşturulan sistemlerin birçoğu, günlük, haftalık, aylık ve yıllık temelde tertip edilen zaman serisi datalarına dayanmakta olup ekonomik hadiselerle ilişkin bu minvaldeki serilerin grafikleri tetkik edildiğinde, serinin seyrinde bazı düzensizliklere rastlanmaktadır. Bu düzensiz hareketlerin esas olarak dört temel faktörden kaynaklandığı düşünülmektedir. Bunlar:

- 1.Uzun dönem eğilimleri (trend)
- 2.Mevsimlik (seasonal) dalgalanmalar
- 3.Konjonktürel (cyclical) dalgalanmalar

4.Düzensiz (random walk) hareketler.

Bu düzensiz hareketlere sebep olan faktörlerden her birinin araştırma konusu üzerindeki etkisi başka yön ve kuvvette olabileceği gibi aynı yön ve kuvvette de olabilir. Bu sebeple zaman serileri ile tahlil yapılırken bu faktörlerin tesirlerinin her biri ayrı ayrı araştırılmalıdır (Serper, 1998:208-209).

Serper (1998), trendi bir zaman serisinin uzun bir dönem içinde seyir ettiği ana meyil olarak tanımlamıştır. Değişkenler arasında ekonometrik olarak anlamlı ilişkiler elde edilebilmesi için analizi yapılan serilerin kuvvetli bir trendin etkisinde kalmaması icap etmektedir. Eğer araştırılan değişkenlere ilişkin zaman serileri bir tredin etkisindeyse bu ilişki hakiki olmaktan ziyade sahte regresyon olarak kendini gösterebilmektedir (Tarı, 1999:367). Bir zaman serisinin başka bir zaman serisine göre regresyonunu hesaplariken, iki seri arasında anlamlı bir ilişki olmasa bile çoğunlukla çıkan yüksek R^2 'nin ortaya çıkış nedeni, her iki zaman serisinin de güçlü genel eğilimler (trend) taşımasıdır ve gözlenen yüksek R^2 iki değişken arasındaki gerçek bir ilişkiden çok bu meyilden kaynaklanır (Gujarati, 1999:709).

Zaman serilerine ilişkin en önemli konulardan biri olan durağanlık araştırmacının anlamlı bir ilişki kurabilmesi için gereklidir. Başka bir deyişle ekonometrik yönden anlamlı bir ilişkiye varabilmenin şartı olarak analize dahil edilen verilerin durağan olması, diğer bir ifadeyle birim kök içermemesi icap etmektedir (Tarı, 1999). Durağanlık, ortalamasıyla varyansı zaman içinde değişmeyen ve iki dönem arasındaki ortak varyansı bu ortak varyansın hesaplandığı döneme değil de sadece iki dönem arasındaki uzaklığa bağlı olan olasılıklı bir süreci ifade eder. Bu nedenle eğer bir zaman serisi durağansa, ortalaması, varyansı ve çeşitli gecikmelerdeki ortak varyansı bunları ne zaman ölçersek ölçelim aynı kalır ve zaman serisi süre içerisinde uzun dönem yaklaşık değerine yaklaşmaktadır (Gujarati, 1999).

Durağan halde bulunmayan serileri durağan hale getirmek için serilere fark alma işlemi uygulanır. Birinci, ikinci, üçüncü vd. farkları, logaritmaları, logaritmalarının birinci farkları gibi prosedürler yerine getirilerek durağanlık koşulu sağlanmaya çalışılmaktadır. Değişkenin zaman bakımından geride kalmış dönemlerde karşı karşıya kaldığı geçici olamayn şokların tesirini ortadan kaldırmak amacıyla yapılmaktadır. Ayrıca bu prosedürler bu şokların dışında oluşabilecek uzun dönemli ilişkilerin de yok edilmesine sebep olmaktadır. Bu nedenle uzun döneme ilişkin bilgilerin de ortadan kaldırılması sebebiyle, bu şekilde durağanlığı

sağlanan serilere ilişkin bulunacak bir regresyon uzun dönem denge ilişkisi vermeyecektir (Tarı, 1999: 370).

Çalışmada uygulanan testler literatürde geniş bir kullanıma sahip ADF (Genişletilmiş Dickey Fuller) ve Phillips-Perron (PP) birim kök testlerinden faydalanılmıştır. 1960-2017 dönemi yıllık verileri için durağanlık tahlilleri yapılmış ve bulgular elde edilmiştir. Bu analizde ADF testi için aşağıdaki denklem kullanılmaktadır.

$$\Delta Y = \beta_1 + \beta_2 t + \delta Y_{t-1} + \sum_{i=1}^k \alpha_i \Delta Y_{t-i} + \varepsilon_t$$

Burada ΔY durağan olup olmadığı analiz edilen değişkenin birinci farkı, t genel eğilim değişkeni, ΔY_{t-1} gecikmeli fark terimleridir. ADF testinin daha güvenilir sonuçlar vermesi için tahmin edilen fonksiyonda ardışık bağımlılık problemi olmamalıdır. Modele gecikmeli fark terimlerinin eklenmesinin sebebi, hata teriminin ardışık bağımsız olmasını sağlamaktadır. Denklemden kullanılan ve “ k ” olarak ifade edilen gecikme uzunluğu, genelde Akaike veya Schwarz bilgi kriterleri kullanılarak belirlenmektedir (Gül & Ekinci, 2006).

ARDL metodunda zaman serisinde kointegrasyonun var olmadığı vaziyet için H_0 hipotezi, eşbütünleşme olduğu durum için ise alternatif H_1 hipotezi kurulup test edilmektedir. Bu hipotezlere göre $H_0 = \beta_1 = \beta_2 = \beta_3 = 0$ ve en az bir β için $H_1 \neq 0$ şeklinde ifade edilmektedir. Bu hipoteze göre model öncelikle alternatif hipotez H_1 doğru kabul edilerek bütün değişkenlerin kısıtsız yani $I(0)$ olduğu kabul edilir. H_0 olarak ifade edilen diğer durumda ise değişkenlerin kısıtlı $I(1)$ olduğu kabul edilerek model kurulur. Değişkenler arasında kointegrasyonun varlığı saptanırsa düzeylerinde regresyon analizi yapılabilir (Sevüktekin ve Nargeleçekenler, 2010). Sınır testi eşbütünleşmenin varlığını tespit edebilmek için uygulanmaktadır. Bu test neticesinde ulaşılan F istatistiği alt ve üst sınır bant değerleri çerçevesinde açıklanmalıdır. Bu yöntemde göre F istatistik değerinin üst sınır değerinin üzerinde olması durumunda H_0 hipotezi reddedilirken, alt sınır değerinin altında olması durumunda H_0 hipotezi kabul edilir. Şayet ARDL sınır testi sonucu elde edilen F istatistik değeri alt ve üst değerler arasındaysa bu durumda eş bütünleşmenin varlığı ile ilgili herhangi bir şey söylenememektedir. Eşbütünleşme ilişkisinin varlığı, F istatistik değerinin üst sınır değerinin üzerinde olmasına bağlıdır (Nkoro ve Uko, 2016).

Yapılan çalışmada durağanlık ve eşbütünleme sınamalarının bir ekonometrik model kurularak tatbik edilmesi amacıyla 1960-2017 dönemi verilerinden hareketle Türkiye’de savunma harcamaları ve büyüme ilişkisi araştırılmıştır. Çalışmada kullanılan savunma harcaması ve büyüme verileri sırasıyla Stockholm Uluslararası Barış Araştırmaları Enstitüsü (SIPRI) ve Dünya Bankası (WB)’nın veri depolama sisteminden alınmış olup reel haldedir.

4.1.3. Bulgular

Birim kök testi ile bir serinin uzun dönemde taşıdığı hususiyet, değişkenin bir önceki zaman diliminde aldığı değerinin, bu döneme nasıl tesir ettiğinin belirlenmesiyle ulaşılabilir. Bu amaçla geliştirilen birim kök testleriyle serinin nasıl bir prosesten geldiğini tahlil etmek, serinin her dönemde aldığı değerin daha önceki dönemlerdeki değerleriyle regresyonunun bulunması mümkündür (Uzgören & Uzgören, 2005).

Tablo 4: Birim Kök Analizi Sonuçları (Düzey)

	Trendsiz				Trendli			
	ADF	Kritik Değer		Olasılık	ADF	Kritik Değer		Olasılık
ADF Test	İstatistiği	1%	5%		İstatistiği	1%	5%	
LGSYH	-0.240	-3.570	-2.924	0.9336	-2.618	-4.135	-3.493	0.2716
LSavunma	0.294	-3.570	-2.924	0.9771	-1.399	-4.135	-3.493	0.8612
		Kritik Değer		Olasılık		Kritik Değer		Olasılık
PP Test	PP İstatistiği	1%	5%		PP İstatistiği	1%	5%	
LGSYH	-0.240	-3.570	-2.924	0.9336	-2.618	-4.135	-3.493	0.2716
LSavunma	-0.031	-3.570	-2.924	0.9559	-1.639	-4.135	-3.493	0.7767

Tablo 4’te durağanlık analizi sonuçları verilmiştir. Öncelikle savunma harcamaları ve GSYH’ya ait hipotezleri ifade edelim:

H_0 = Savunma harcamaları serisi birim kök içermektedir.

H_1 = Savunma harcamaları serisi birim kök içermemektedir.

H_0 = GSYH serisi birim kök içermektedir.

H_1 = GSYH serisi birim kök içermemektedir

Modelde kullanılan savunma harcaması ve GSYH sabit ve trend içerdiğinden ADF ve PP birim kök testleri sabit ve trendli şekilde tahlil edilmiştir. Tablo 5’deki birim kök analizi sonuçlarına göre regresyon sonuçları değerlendirildiğinde %1 anlam düzeyinde bu iki model

için H_0 önsavının kabul edildiği görülmektedir. LGSYH ve LSavunma serilerinin birim kök içerdiği ve bu nedenle durağan olmadığı %1 anlam düzeyinde saptanmıştır.

Tablo 5: Birim Kök Analizi Sonuçları (Birinci Fark)

	Trendsiz				Trendli			
ADF Test	ADF İstatistiği	Kritik Değer		Olasılık	ADF İstatistiği	Kritik Değer		Olasılık
		1%	5%			1%	5%	
DLGSYH	-7.399	-3.572	-3.572	0.0000	-7.338	-4.137	-4.137	0.0000
DLsavunma	-3.961	-3.572	-2.925	0.0016	-3.983	-4.137	-3.494	0.0093
PP Test	PP İstatistiği	Kritik Değer		Olasılık	PP İstatistiği	Kritik Değer		Olasılık
		1%	5%			1%	5%	
DLGSYH	-7.399	-3.572	-2.925	0.0000	-7.338	-4.137	-3.494	0.0000
DLsavunma	-4.023	-3.572	-2.925	0.0013	-3.983	-4.137	-3.494	0.0093

Değişkenlerin birinci farkı alındığında durağan oldukları görülmektedir. LGSYH serisi birinci farkında 1%'lik anlamlılık düzeyinde, LSavunma verisi birinci farkında 5% anlamlılık düzeyinde $I(1)$ seviyesinde durağan çıkmıştır. Modelde elde edilen P olasılık değerleri her iki değişken için de 0.01 düzeyinde anlamlıdır. Ulaşılan bulgulara göre LGSYH ile LSavunma serilerinin durağanlık şartını sağlamadıkları, fakat bu serilerin birinci farkları olan DLGSYH ve DLsavunma serilerinin durağanlık şartını sağladıkları saptanmıştır. Bu durumda bu serilerin birinci dereceden bütünleşik seriler $I(1)$ oldukları belirlenmiştir. Ulaşılan sonuçlara göre seriler arasındaki eşbütünleşme ilişkisini tahlil edebilmek için ihtiyaç duyulan durağanlık şartları yerine getirilmiştir.

Değişkenler arası uzun dönemli ilişkilerin varlığı Eşbütünleşme testi ile ölçülmekte ve bu analiz birden çok değişkenin birbiriyle hareket edip etmediği konusunu araştırmaya imkan vermektedir. Bu analizde belirtilen dönemde değişkenlerin bağımlı ya da bağımsız olması ayırımına gerek olmamakla beraber test sonucunda koentegrasyon var ise (yani uzun dönem birlikte hareket etme durumu) neden sonuç ilişkisi doğrulanmaktadır. Eşbütünleşme tahlili, durağan olmayan iki zaman serisi arasındaki korelasyonu araştırmak için geliştirilmiş bir yöntemdir. Bu analize göre iki veya daha fazla zaman serisi, kendileri durağan olmadıkları halde, bunların doğrusal bir kombinasyonu durağan ise bu serilerinin eşbütünleşik oldukları söylenebilir. Test istatistikleri anlamlılık düzeyindeki kritik değerlerden büyükse H_0 hipotezi ret, aksi takdirde ise kabul edilir (Bal, 2012).

Savunma harcamaları ile ekonomik büyüme arasındaki uzun dönem ilişkinin tahlilini içeren bu çalışmada, eşbütünleşme analizi için Pesaran vd. (2001) tarafından geliştirilen sınır testi yaklaşımından yararlanılmıştır. Gecikmesi Dağıtılmış Otoresif (autoregressive distributed lag - ARDL) sınır testi yaklaşımının, diğer eşbütünleşme testlerine göre analize dahil edilen değişkenlerin I(0) veya I(1) olduğu farketmeksizin tatbik edilebilmesi avantajına sahiptir (Pesaran vd., 2001:290). Bu da sınır testi yaklaşımını uygularken önsel olarak değişkenlerin bütünleşme derecelerini belirleme ihtiyacını ortadan kaldırır (Narayan ve Narayan, 2005:429). Literatür incelendiğinde bazı analizlerde düşük birim kök testi gücü nedeniyle eşbütünleşme analizlerinde ön testin problemleri vermesi sonucuyla karşılaşmaktadır (Pesaran, 1997:184). ARDL sınır testi uygulamasının bir diğer üstünlüğü ise kısıtsız hata düzeltme modeli (unrestricted error correction model - UECM) kullandığından Engle-Granger testine nazaran daha iyi istatistiksel özellikleri elinde bulundurmasıdır (Narayan ve Narayan, 2005:429). Bir başka ehemmiyetli kazanımıysa görece ufak örnekleme haiz çalışmalarda da uygulama alanına sahip olmasıdır. Narayan ve Smyth, (2005:103)' e göre bu yaklaşım az gözlem sayısına sahip analizlerde Engle-Granger ve Johansen eşbütünleşme uygulamalarına göre daha güvenilir sonuçlar vermektedir. Yaklaşım üç ana basamaktan meydana gelmektedir ve ilk basamak analizde kullanılan değişkenler arasındaki uzun dönem ilişkisinin varlığını test etmekle başlamaktadır. Bu değişkenler arasındaki uzun dönem ilişkinin varlığını gösteren eşbütünleşmenin olması durumunda diğer aşamalarda önce uzun ve sonra da kısa dönem elastikiyetleri elde edilmektedir (Narayan ve Smyth, 2006:337). Değişkenler arasındaki kısa dönemli ilişkiyi incelemek için ARDL (Auto Regressive Distributed Lag) testi yorumlanacaktır. Bu test için eşitlik 1'deki denklem kullanılmıştır.

(1)

$$Y_t = \alpha + \sum_{j=1}^k a_j Y_{t-j} + \sum_{j=0}^k \beta_j X_{t-j} + \varepsilon_t$$

Çalışmaya uyarlanan ARDL sınır uygulaması yaklaşımı için ilk etapta kurulan model eşitlik 2'de ifade edilmiştir.

(2)

$$\Delta LGSYH_t = \alpha_0 + \theta_1 LGSYH_{t-1} + \theta_2 LSavunma_{t-1} + \sum_{i=1}^P \omega_{1i} \Delta LGSYH_{t-1} + \sum_{j=0}^P \beta_1 \Delta LSavunma_{t-j} + \varepsilon$$

Öncelikle gecikmelerin anlamlılığı olmak üzere denkleme eklenmesi gereken gecikme sayıları Akaike bilgi kriteri (AIC), Schwarz's Bayesian bilgi kriteri (SBIC) ve Hannan ve Quinn bilgi kriteri (HQIC) gibi kriterler yardımıyla belirlenmektedir. ARDL modeli oluşturulurken ilk basamak değişkenlerin uygun gecikme uzunluklarının saptanmasıdır. Bu adımda değişkenler çeşitli gecikme kombinasyonları denenerek bilgi kriterlerine göre en düşük model dikkate alınarak kurulur.

Tablo 6: Gecikme Uzunluğunun Seçimi

P	AIC	HQIC	SBIC
1	-3.5640	-3.4788	-3.3430
2	-3.9480*	-3.8059*	-3.5797*

Bu çalışmada en uygun gecikme uzunluğunun seçimi en düşük AIC ölçütüne göre saptanmıştır. Öncelikle F istatistik değeri ARDL testinin uygulanabilmesi için belirlenmiştir. Durağan durum uzun dönem dengesi için değişkenlerin tüm zaman dönemleri için aynı değeri alacağı varsayılır. AIC kriteriyle gecikme uzunluğu belirlenen LGSYH ve LSavunma verileri için ARDL testi uygulanmıştır.

Tablo 7: ARDL Sınır Testi Değerleri

F istatistiği	Alt sınır değeri I(0) %1	Üst Sınır değeri I(1) %1
0.062	4.04	7.84

ARDL sınır testinin eşbütünleşme analizinde kullanılan hipotezlere göre;

H_0 : Eşbütünleşme yoktur ($\beta_1 = \beta_2 = \beta_3 \dots \beta_i = 0$)

H_1 : Eşbütünleşme vardır (En az bir β için $\neq 0$)

Sınır testine göre F istatistik değerinin üst sınır değerinin üzerinde olması durumunda sıfır hipotezi reddedilirken, alt sınır değerinin üzerinde olması durumunda sıfır hipotezi kabul edilerek eşbütünleşmenin varlığından söz edilir. Bu hipotezler çerçevesinde H0 temel hipotezi F istatistik değeri kullanılarak sınanmıştır. 0.062 olan F istatistiği 4.04 alt sınırı $I(0)$ 'dan küçük çıktığından değişkenler arasındaki eşbütünleşme ilişkisinden bahsedilememektedir. Dolayısıyla savunma harcamaları ile büyüme arasında uzun dönemli anlamlı bir ilişki tespit edilememiş olup uzun ve kısa dönem için elastikiyetlerin araştırıldığı aşamaya geçilememiştir.

Tablo 8: ARDL Testi Sonuçları

LGSYH	Katsayı	Std.Hata	t	P>t	[95%Güv. Aralığı]
LGSYH					
L1.	0.996	0.019	52.750	0.000	0.958 1.034
L.Savunma					
--.	0.071	0.017	4.190	0.000	0.037 0.105
L1.	-0.072	0.017	-4.330	0.000	-0.105 -0.038
_cons	0.182	0.583	0.310	0.756	-0.988 1.352

Tanısal Testler

R ²	Düzeltilmiş R ²	Durbin Watson	Breusch Godfrey	White Değişken Varyans
0.9979	0.9978	2.067	0.089 (0.7657)	9.49 (0.3934)

Tablo 5'te yer alan sonuçlara göre modelimiz yüksek R² ve düzeltilmiş R²'ye sahiptir. Modelin açıklama gücü yüksek olup Durbin Watson ve Breush- Godfrey kriterine göre otokorelasyon sorunu yoktur. Değişken varyans olup olmadığını incelemek için yapılan White testine göre model homoskedastiktir yani değişken varyans yoktur. ARDL Sınır testine göre

uzun dönem ilişkisi bulunamayan modelde kısa dönem geçici etkileri, açıklayıcı değişkenlerin t-istatistiği ile belirlenmektedir. Kısa dönem katsayılarının yorumlanması basitçe ceteris paribus etkileridir ve çıkarım olanağı sağlayan OLS standart hatalarına ve test istatistiklerine dayanır. ARDL testinde birinci gecikme seviyesinde hem savunma harcamaları hem de GSYH değerleri istatistiksel olarak anlamlıdır. Cari dönemde savunma harcamalarında meydana gelen %1’lik bir artış büyümeyi 0.071 düzeyinde artırırken bu oran savunma harcamalarının birinci gecikmeli dönemde 0.072 düzeyinde azaltmakta olup (ceteris paribus) sonuçlar istatistiki olarak anlamlıdır.

4.2. Savunma Harcamaları ve Enflasyon

Savunma harcamaları ve enflasyon arasındaki ilişki, II. Dünya Savaşı sonrası dönemde bilim insanları ve politika yapımcıların ilgisini çekmesine rağmen 1990’lardan bu yana literatürde çok az deneysel kanıta rastlanmaktadır. Boulding (1979)’e göre 1970’den önce, enflasyonun temel olarak savaşla ilgili bir fenomen olduğunu söylemek reddedilmeyen bir durumdu fakat 1970’ten sonra, enflasyon, toplam toplumun neredeyse “normal bir özelliği” olarak adlandırılabilir hale geldi ve savaş endüstrisinin büyüklüğü ile neredeyse hiç ilişkili değildi.

1938 ile 1975 arasındaki II. Dünya Savaşı, Kore Savaşı ve Vietnam Savaşı gibi maliyetli savaşlardan etkilenen pek çok ülkede savunma harcamaları keskin bir şekilde yükselme eğilimine girdi ve savaş sonrası yeniden yapılanma, toplam talebi arttırıcı bir etki göstererek o dönemdeki enflasyonu artırdı (Xu, Su, & Tao, 2018). Sonuç olarak, savunma harcamalarının doğal olarak enflasyonu arttırıcı bir etkisi olduğuna inanılıyordu (Melman 1985; Starr ve ark. 1984). Bununla birlikte, geniş ve kapsamlı savaşların etkilerinin azalmaya başlamasıyla, karşılaştırmalı bir barış dönemi için savunma harcamaları ile enflasyon arasındaki bağın son on yılda nadiren tartışıldığı görülmektedir. Buna karşılık, savunma harcamalarının enflasyonu arttırıcı bir etkisi olduğunu öngören ve ekonomik etkilerini araştıran geniş bir ampirik literatür oluşmuştur (Liff & Ericson, 2013). Ulusal savunma için yapılan bütçe artışları, enflasyon kaçınılmaz olsa da, enflasyonist baskılar yaratabilir. Bu, büyümenin boyutu, bileşimi ve hızı, sanayide kapasite kullanımı ve para politikasının seyri de dahil olmak üzere bir dizi faktöre bağlıdır (Capra, 1981).

Makroekonomik düzenlerdeki değişikliklerle birlikte, savunma harcamalarının enflasyonist olmaya devam edip etmediği sorgulanabilir. Elde edilen en güncel veriler kullanılarak, bu çalışmada savaş bölgelerine yakınlığı ve doğuda meydana gelen terör faaliyetleriyle sürekli bir şekilde askeri harcamaların yüküyle karşı karşıya olan Türkiye'nin 1960-2017 dönemi için savunma harcamaları ve enflasyon ilişkisi incelenecektir.

4.2.1. Savunma Harcamaları- Enflasyon İlişkisi Literatür İncelemesi

Tablo 9: Literatür Özeti

Yazar	Ülke	Dönem/ Yöntem	Bulgular
Calleo (1981)	ABD	Vietnam Savaşı harcamaları	Enflasyonun nedeni hükümetin savaş döneminde diğer alanlardaki harcamaları kıstak veya vergilendirmek istememesi.
Heo & Bohte (2012)	ABD	1947-2007, Regresyon Analizi	Savaş zamanında artan savunma harcamalarını enflasyonun artışı takip etmektedir.
Barro (1987),	Birleşik Krallık	1701-1918, Regresyon Analizi	Savunma yükü ile enflasyon oranı arasında belirli bir bağlantı olmadığını tespit etmiştir.
Fordham (2003)	ABD	1940-2000, Çoklu Regresyon Analizi	Savaşların sonundaki geri çekilmeler fiyatlarda buna karşılık gelen bir düşüş yaratmaz ve zaman içinde daha yüksek ortalama enflasyona yol açar.
Xu, Su, & Tao, (2018)	Çin	1953-2014,	Çin'de son 40 yılda savunma harcamalarındaki

		Wavelet Analizi	artış enflasyonu artırmamıştır.
Capra (1981)	ABD	1975-1980 ve 1962-1986	Enflasyon savunma harcamasını artırır sonucuna ulaşmıştır.
Starr ve ark. (1984)	ABD, İngiltere, Fransa ve Almanya	1956-1979, Granger nedensellik testi	Fransa ve Almanya'da iki yönlü bir ilişki bulunmuş, ABD ve İngiltere'de anlamlı bir ilişki bulunamamıştır.
Boulding (1979)	ABD	Birinci Dünya Savaşı sonrası ABD ekonomisi dört döneme ayrılarak incelenmiştir.	II. Dünya Savaşı sonrası savunma harcamalarıyla enflasyon arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır
Payne (1990),	ABD	1960-1988 üç aylık dönem, VAR Modeli	Savunma harcamalarının enflasyona neden olduğuna dair anlamlı bir sonuç yoktur.
DeRouen ve Heo (2000)	ABD	1953-1992, Pooled Zaman Serisi	Savunma primi sözleşme ödüllерinin enflasyonu artırmadan işsizliği azaltarak ekonomik performansı artırılabilir.
Tzeng, Lai ve Huang (2008)	ABD, Kanada, Fransa, Almanya, İngiltere, Brezilya, İsrail, Japonya, İrlanda, Singapur, Türkiye ve Yunanistan	1988-2000, Zaman Serisi	Savunma harcamalarındaki bir artışın, enflasyon üzerinde belirsiz bir tesire sahip olduğu tespit edilmiştir.
Kuo, Chang ve Lin (2013)	Çin	1953-2006, ARIMA Modeli ve Artificial neural	Enflasyon ve savunma harcamaları

		networks (ANNs) modeli	ilişkisinin kısa, orta ve uzun vadeli dönemler arasında farklılık gösterdiği sonucuna varmışlardır.
Lin, Wang ve Yang (2016)	Çin, Japonya, Güney Kore ve Tayvan	1955 – 2010, Eşbütünleşme Testi	Savunma harcamalarının Çin ve Japonya’da uzun dönemde enflasyonu düşürdüğü ancak Tayvan’da enflasyonu artırdığını sonucuna ulaşmıştır.

4.2.2. Bulgular

Zaman serisi verileriyle çalışıldığından önceki analizde de yapıldığı gibi serilerin durağanlığını kontrol etmek için ADF ve Phillips-Perron testleri uygulanmıştır. Seviyelerinde durağan olmadıkları gözlenen değişkenlerin birim kök test değerleri Tablo 8’de gösterilmiştir.

Tablo 10: Birim Kök Analiz Sonuçları (Düzey)

	Trendsiz Durum				Trendli Durum			
	ADF İstatistiği	Kritik Değer		Olasılık Değeri	ADF İstatistiği	Kritik Değer		Olasılık
		1%	5%			1%	5%	
enflasyon	-1.879	-3.570	-2.924	0.3419	-1.740	-4.135	-3.493	0.7329
L Savunma	0.294	-3.570	-2.924	0.9771	-1.399	-4.135	-3.493	0.8612
PP Test	PP İst.	Kritik Değer		Olasılık Değeri	PP İst.	Kritik Değer		Olasılık
		1%	5%			1%	5%	
enflasyon	-1.755	-3.570	-2.924	0.4032	-1.740	-4.135	-3.493	0.7896

Tablo 8’de durağanlık analizi sonuçları verilen değişkenlere ait hipotezler;

H_0 = Savunma harcamaları serisi birim köke sahiptir.

H_1 = Savunma harcamaları serisi birim kök içermemektedir.

H_0 = Enflasyon serisi birim köke sahiptir.

H_1 = Enflasyon serisi birim kök içermemektedir

Modelde kullanılan savunma harcaması ve enflasyon sabite ve trende sahip olduğundan ADF ve PP birim kök testleri her iki durumu da göz ardı etmeyecek şekilde oluşturulmuştur. Tablo 9'daki değerlere göre enflasyon ve savunma harcamaları hem Augmented Dickey-Fuller hem Phillips-Perron test değerleri kritik değerlerden büyük çıkmıştır. Bu durumda serinin durağan olmaması şeklinde kurulan sıfır hipotezi reddedilemez. Seriyi durağanlaştırmak için fark alma işlemi yapmamız gerekmektedir. Durağan seriler zamana bağlı olarak değişmeyen sonlu bir varyansa sahiptir ve seride uzun dönemde dalgalanmaların olması durumunda dahi aynı ortalamayı muhafaza etmektedir. Durağan serilerde eşbütünleşme ilişkisi tatbik edilebildiğinden değişkenlerin birinci fark alınarak birim köke sahip olup olmadığı analiz edilecektir.

Tablo 11: Birim Kök Analiz Sonuçları (Birinci Fark)

	Trendsiz				Trendli			
ADF Test	ADF İstatist	Kritik Değer		Olasılık	ADF İstatistiği	Kritik Değer		Olasılık
		1%	5%			1%	5%	
Denflasyon	-8.557	-3.572	-2.925	0.0000	-8.728	-4.137	-3.494	0.0000
DL Savunma	-3.961	-3.572	-2.925	0.0016	-3.983	-4.137	-3.494	0.0093
PP Test	PP İst.	Kritik Değer		Olasılık	PP İst.	Kritik Değer		Olasılık
		1%	5%			1%	5%	
Denflasyon	-8.149	-3.572	-2.925	0.0000	-8.244	-4.137	-3.494	0.0000
DL Savunma	-4.023	-3.572	-2.925	0.0013	-3.983	-4.137	-3.494	0.0093

Değişkenlerin birinci farkında durağanlık şartını sağladıkları görülmektedir. enflasyon serisi birinci farkında 1%'lik anlamlılık düzeyinde, LSavunma verisi birinci farkında 5% anlamlılık düzeyinde I(1) seviyesinde durağan çıkmıştır. Modelde elde edilen P olasılık değerleri her iki değişken için de 0.01 düzeyinde anlamlıdır. Uygulanan testlerle enflasyon ile LSavunma serilerinin durağanlık koşulunun sağlanmadığı, fakat bu serilerin birinci gecikmeli değerlerinden oluşan Denflasyon ve DLSavunma serilerinin durağanlık koşulunu yerine getirdikleri belirlenmiştir. Seriler arasındaki kısa ve uzun dönem ilişkiler için ARDL Bound testine geçilecektir. Çalışmaya uyarlanan ARDL sınır testi yaklaşımı için ilk mertebede kurulan denklem eşitlik 3'de ifade edilmiştir.

(3)

$$\Delta enflasyon_t = \alpha_0 + \theta_1 enflasyon_{t-1} + \theta_2 LSavunma_{t-1} + \sum_{i=1}^P \omega_{1i} \Delta enflasyon_{t-1} + \sum_{j=0}^P \beta_1 \Delta LSavunma_{t-j} + \varepsilon$$

Bir önceki analizde de yapıldığı gibi denkleme eklenmesi gereken gecikme sayıları Akaike bilgi kriteri (AIC), Scharz's Bayesian bilgi kriteri (SBIC) ve Hannan ve Quinn bilgi kriteri (HQIC) gibi kriterler yardımıyla belirlenmektedir. ARDL modeline göre en uygun gecikme uzunlukları saptandıktan sonra sınır testi için oluşturulacak kritik değerlere geçilecektir.

Tablo 12: Gecikme Uzunluğunun Seçimi

P	AIC	HQIC	SBIC
1	7.2168*	7.30203*	7.43779*

Uygulanan kriterlere göre belirlenen gecikme uzunluğundan sonra ARDL modeli için kurulacak olan sınır testi modeli kurulacaktır. Bu testin alt ve üst sınır değerleri ile değişkenler arasında uzun dönem eşbütünleşme ilişkisinin olup olmadığının sınıandığı F istatistik değerleri Tablo 13'de verilmiştir.

Tablo 13:ARDL Sınır Testi Değerleri

F İstatistiği	Alt sınır Değeri I(0) %1	Üst Sınır Değeri I(1) %1
17.737	4.04	7.84

ARDL sınır testinin eşbütünleşme analizinde kullanılan hipotezlere göre;

H₀: Eşbütünleşme yoktur ($\beta_1 = \beta_2 = \beta_3 \dots \beta_i = 0$)

H_1 : Eşbütünleşme vardır (En az bir β için $\neq 0$) şeklinde kurulmaktadır. Buna göre 17.737 olan F istatistik değeri üst sınır $I(1)$ 'den büyük olduğundan H_0 reddedilir. Bu da eşbütünleşmenin varlığını işaret eder.

Tablo 14: ARDL Test Sonuçları

enflasyon	Katsayı	Std.Hata.	t	P>t	[95%Güv.	Aralığı]
enflasyon						
L1.	0.643	0.063	10.170	0.000	0.516	0.770
LSavunma						
--.	-40.606	6.741	-6.020	0.000	-54.126	-27.085
L1.	41.068	6.741	6.090	0.000	27.547	54.590
_cons	-9.777	9.490	-1.030	0.308	-28.811	9.257

Tanısal Testler

R^2	Düzeltilmiş R^2	Durbin Watson	Breusch Godfrey Otokorelasyon	White Değişen Varyans
0.8789	0.8720	1.742	0.307 (0.579)	35.62 (0.000)

Modelin tanısal testlerine göre modelde otokorelasyon ve değişen varyans sorununa rastlanmamıştır. Sınır test değerlerine bakıldığında modelin eşbütünleşme ilişkisine sahip olduğu, kısa ve uzun dönem ilişkilerinin saptanması amacıyla ARDL modeli kurulabileceği belirlenmiştir.

Tablo 15: Uzun Dönem ARDL Katsayıları

Değişken adı	Katsayısı	Std. Hata	t-istatistiği	Olasılık
LSavunma	1.297	.9223	1.41	0.165

Not: Bağımlı değişken: enflasyon.

Bu sonuca göre uzun dönemde, savunma harcamalarında meydana gelebilecek %1'lik bir artışın enflasyonu %1.29 artırıcı bir etkisi vardır. Fakat bu oran istatistiksel olarak anlamlı değildir.

Tablo 16: Kısa Dönem ARDL Düzeltme Katsayısı

Değişken adı	Katsayısı	Std. Hata	t-istatistiği	Olasılık
Hata düzeltme (ECM)	-.3566	.0632	-5.64	0.0000

Kısa dönem için hata düzeltme katsayısı (ECM) -0,35 olarak bulunmuştur ve bu katsayı istatistiksel olarak 0.01 güvenilirlik seviyesinde anlamlıdır. ECM katsayısı modelin bir sonraki dönem için uyarlanma hızını vermektedir. Bu katsayının negatif ve anlamlı (istatistiksel olarak) çıkması açıklanan değişkende oluşan dengesizliğin bir dönem sonra ne oranda düzeltilebileceğini ifade etmektedir. Hata düzeltme katsayısının negatif olması kısa dönem için hata düzeltme sisteminin işlediğini ve ortaya çıkan bir şok akabinde hangi oranda bir hızla uzun dönem değerine yaklaştığını işaret etmektedir (Frimpong ve Oteng-Abayie, 2006: 14). Uzun dönem dengesizlikten yaklaşık %35 oranında denge değerine yakınsadığını göstermektedir. Hata düzeltme düzeneğiyle varılan bulgular doğrultusunda kısa ile uzun dönem arasındaki dengesizliğin bir dönem sonunda (1 yıl) %35 oranında azaldığını söylemek mümkündür. Göktaş (2005: 149)'a göre kısa dönem için uygulanan ARDL sınır testinin tayin edilmesinde yararlanılan hata düzeltme modeli (ECM), değişkenlerin kısa ve uzun dönem ilişkilerinin ahenginin sağlanması vasıtasıdır.

4.3. Savunma Harcamaları ve Cari İşlemler Dengesi

İkinci Dünya Savaşı sonrası devirde IMF aracılığıyla ileri sürülen ödemeler bilançosu konsepti devletlerin dışa kapalı siyasetlerden vazgeçmeye başlamasıyla önem kazanmıştır. Ödemeler bilançosu, bir cari yıl içinde, bir ülkedeki yerliler ile diğer ülkelerdeki yerliler

arasında ortaya çıkan uluslararası prosedürleri raporlamaya yarayan bir kayıttır (Sawyer & Sprinkle, 2005). Bu tanımından dolayı ödemeler bilançosu bir ülkenin dış ekonomik ilişkilerinin göstergesi olarak kabul edilir. Devletin ülke dışından kazanım sağladığı kazançların, yapılan ödemelere olan oranını gösteren ciddi bir kriterdir. Uygulanan politikaların ekonomik ve mali boyutunu dış ödemeler dengesi ile izlemek mümkün olduğundan hükümetler politika uygulamalarında gösterdikleri başarılarını bu bilançoyla ifade etme yoluna sık sık başvururlar (Seyidoğlu, 2007:395).

Ödemeler bilançosu esas olarak iki kalemden oluşmakta olup bu iki hesap grubu cari işlemler hesabı ve sermaye hareketleri hesabıdır. Cari dengenin yöntemi şu şekilde tabir edilir: (Eğilmez, 2006:12)

$$\text{Cari denge} = \text{Mal dengesi} + \text{Hizmetler Dengesi} + \text{Yatırım Gelirleri Dengesi} \\ + \text{Cari Transferler}$$

Ödemeler bilançosunda en çok önem arz eden ana hesap cari işlemler hesabıdır. Denklemden de görüldüğü gibi ülkenin mal ve hizmet ihracı ile ithali, yabancı sermaye yatırımlarından elde edilen kazançlar, yurtdışı işçi gelirleri, lisans bedelleri, komisyonlar, kiralar gibi gelir hareketleri ile karşılıksız transferler bu hesap grubu içinde yer almaktadır (TCMB, 2005:2). Cari işlemler dengesi o ülkenin net dış varlıklarındaki değişimleri izlemeyi mümkün kılıp ülkeye giren ve ülkeden çıkan döviz hareketlerini göstermektedir. Ülkeye giren döviz miktarı ülkeden çıkan döviz miktarından fazla olduğu takdirde ülkenin cari işlemler hesabı fazla veriyor demektir tam tersi durumda ise açık veriyor demektir. Bir ülkenin cari işlemler hesabının fazla vermesi o ülkenin borç veren konumunda olduğu, aksine cari işlemler hesabı açık veriyorsa borçlanan konumda olup ülkenin dış aleme sattığından fazlasını ithal ediyor olması anlamına gelmektedir.

Ülkelerin hem toplam kamu harcamalarının hem de milli gelirin mühim kısmına tekabül eden savunma giderleri için ayrılan kaynaklar, büyümeye nihai derecede mühim olabilecek diğer tasarruf alanlarının içinden ayrılmaktadır. Bu harcamalar ülkenin gelişimini ve ekonomik büyümesini süratlendirecek icraatların göz ardı edilmesi pahasına yapılmaktadır. Bundan dolayı devletlerin karar verdikleri her silahlanma girişimi, devlete askeri güç anlamında katkı sağlarken ülkenin kalkınma hızından da bir şeyler götürebilmektedir. Diğer taraftan özellikle ithal girdileri yüksek oranda kullanan gelişmekte olan ülkelerin ithalata dayalı büyüme modeline göre hareket etmeleri ekonomik büyüme oranlarındaki artışlar

sonucunda cari işlemler dengesinde ciddi bozulmalarla karşı karşıya kalmalarına neden olmaktadır. Bir ülkenin makro ekonomik başarımına ilişkin temel belirtilerden biri olan cari işlemler dengesindeki bu bozulmalar savunma harcamalarının makroekonomik göstergeler içerisindeki etkisini incelerken cari işlemler dengesini de dikkate almayı gerektirmiştir. Cari işlemler hesabında meydana gelen değişimler ekonominin durumunu gözetmek adına sinyal olarak değerlendirilmekte ve bundan dolayı iktisadi kararların ve uzun vade planlarının biçimlendirilmesinde belirleyici bir etkisi olmaktadır (Erdoğan & Bozkurt, 2009).

Askeri harcamaların cari işlemler dengesi üzerindeki etkisinin harcamayı yapan ülkelerin ihracatçı ya da ithalatçı olması ve gelişmişlik düzeyine göre farklı şekillerde olduğu düşünülmektedir. Savunma giderlerinin bir bölümünü kendi bünyelerinde icraatta bulunan savunma sanayine yönelik yerli firmalarca karşılayan gelişmekte olan ülkelerin önemli bir kısmı bile üretimlerinde büyük oranda ithal girdi kullanmaktadırlar ve bu da cari işlemler dengesinde büyük bozulmalar ile karşılaşılmasına neden olmaktadır (Canbay & Mercan, 2017).

Chan (1985:34)'a göre gelişmekte olan ülkelere yapılan savunma giderleri başka kamu harcamalarıyla kıyaslandığında daha çok ithalat yönlü olduğundan söz konusu ülkelerin savunma maksadıyla yaptığı harcamaların ödemeler dengesine yaptığı etki görece negatif olmaktadır. Bilhassa az gelişmiş ya da gelişmekte olan ülkelere savunma gereksinimlerini gidermek maksadıyla silah ve teçhizat ihtiyaçlarında ithalata bağımlı kalma durumu vardır. Sahip olunan sınırlı kaynakların hem iktisadi yönden getirisi olmayan silah alımına yönelip hem de savunma sanayiinin yapısının hassas hale getirilmesinden dolayı dış dünyaya tabiiyet ve dış ödemeler dengesizlikleri gibi, bir ülkenin iktisadi ve askeri istikbalini tehdit edebilecek sonuçlara rastlanabilir (Davutoğlu, 2007: 39).

4.3.1. Savunma Harcamaları- Cari İşlemler Dengesi Literatür İncelemesi

Tablo 17: Literatür Özeti

Yazar	Ülke	Dönem/ Yöntem	Bulgular
Looney (1989)	Türkiye'nin de içinde bulunduğu 61 az gelişmiş ülke	1982 ve 1970 yılı için Regresyon analizi	Reel gelir düzeyi, ithalat-ihracat hacmi ve savunma harcamaları dış borçlanmanın

			belirleyicileridir.
Dunne vd. (2004a)	Brezilya, Arjantin ve Şili	1970-2000, ARDL yöntemi	Savunma harcamaları dış borçlar üzerinde pozitif yönlü bir etkiye sahiptir.
Dunne vd. (2004b)	Türkiye'nin de içinde bulunduğu 11 az gelişmiş ülke	1960-2000, Panel Veri Analizi, Arellano-Bond tekniği	Seçilen ülkeler için askeri yükün dış borcun GSYH'deki payı üzerinde pozitif bir etkisi olduğu sonucuna ulaşıldı
Sezgin (2004)	Türkiye	1979-2000, Engle-Granger eşbütünleşme analizini	Savunma harcamaları ve cari açık arasında uzun dönemde negatif yönlü bir ilişki vardır.
Karagöl (2005)	Türkiye	1955-2000, Johansen eşbütünleşme, Granger nedensellik ve Etki Tepki fonksiyonları	Savunma harcamalarının dış borçları artırıcı bir etkisi vardır.
Narayan ve Narayan (2008)	Fiji Adaları	1970-2005, Sınır testi ve ARDL yöntemi	Savunma harcamaları dış borçları hem uzun hem de kısa dönemde pozitif yönde etkilemektedir
Wolde-Rufael (2009)	Etiyopya	1970-2005, Sınır testi ve Granger nedensellik yöntemleri	Savunma harcamaları dış borçları artırır ve savunma harcamalarından dış borçlara doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisi vardır.
Symth ve Narayan (2009)	Altı Ortadoğu ülkesi (Umman, Suriye,	1988-2002,	Savunma harcamaları dış borçları hem uzun

	Yemen, Bahreyn, İran ve Ürdün)	Panel veri analizi	hem de kısa dönemde pozitif yönde etkilemektedir.
Zaman vd. (2012)	Bangladeş	1980-2009, Granger Nedensellik ve Engle-Granger eşbütünleşme	Savunma harcamaları dış borçları pozitif yönde etkiler ve savunma harcamalarından dış borçlara doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisi vardır.
Ahmed (2012)	25 Sahra-Altı Afrika ülkesi	1988-2007, Panel veri yöntemi	Savunma harcamalarının dış borçları pozitif yönde etkilemektedir
Shahbaz vd. (2013)	Pakistan	1973-2009, ARDL modeli, Granger nedensellik ve Etki Tepki fonksiyonu	Savunma harcamaları dış borçları artırır. Savunma harcamalarından dış borçlara doğru tek yönlü bir nedensellik vardır.
Canbay ve Mercan (2017)	Türkiye	1986-2016, Vektör Hata Düzeltme Modeli (VECM)	Uzun dönemde savunma harcamaları ve sanayi üretimi artması cari açık azaltırken kısa dönemde sanayi üretim endeksindeki büyümenin cari açık üzerindeki etkisi pozitif ve anlamlı çıkmıştır.

4.3.2. Bulgular

ADF ve Phillips-Perron testleri uygulanan değişkenlerden cari denge değişkeninin I(0) seviyelerinde durağan olduğu gözlenmiştir. Değişkenlerin birim kök test değerleri Tablo 16'da gösterilmiştir.

Tablo 18: Birim Kök Analiz Sonuçları

	Trendsiz				Trendli			
ADF Test	ADF İstatistiği	Kritik Değer		Olasılık	ADF İstatistiği	Kritik Değer		Olasılık
		1%	5%			1%	5%	
caridenge	-8.675	-3.570	-2.924	0.0000	-8.668	-4.135	-3.493	0.0000
DLsavunma	-3.961	-3.572	-2.925	0.0016	-3.983	-4.137	-3.494	0.0093
PP Test	PP İstatistiği	Kritik Değer		Olasılık	PP İstatistiği	Kritik Değer		Olasılık
		1%	5%			1%	5%	
caridenge	-9.123	-3.570	-2.924	0.0000	-8.668	-4.135	-3.493	0.0000
DLsavunma	-4.023	-3.572	-2.925	0.0013	-3.983	-4.137	-3.494	0.0093

I(0) düzeyine durağan olan cari denge değişkeniyle I(1) düzeyinde durağan olan savunma harcamaları değişkeninin farklı durağanlık düzeylerinde eşbütünleşme ilişkisinin araştırılmasına izin verilen ARDL Sınır testine uygulanacak olan model uyarlaması denklem 3'te verilmiştir.

(3)

$$\Delta caridenge_t = \alpha_0 + \theta_1 caridenge_{t-1} + \theta_2 Lsavunma_{t-1} + \sum_{i=1}^P \omega_{1i} \Delta caridenge_{t-1} + \sum_{j=0}^P \beta_{1j} \Delta Lsavunma_{t-j} + \varepsilon$$

Eşitlik 3'e göre oluşturulan model için AIC, HQIC ve SBIC kriterine uygun gecikme uzunlukları verildikten sonra ARDL modeline geçilecektir.

Tablo 19: Gecikme Uzunluğunun Seçimi

P	AIC	HQIC	SBIC
1	14.7476	14.8329	14.9686
2	14.3151	14.4571	14.6834*
3	14.1739*	14.3728*	14.6896

AIC kriterine göre gecikme uzunluğu üç olarak belirlenmiş olup oluşturulacak ARDL modeli için gecikme uzunluğu bu kritere uygun olarak seçilmiştir.

Tablo 20: ARDL Test Sonuçları

caridenge	Katsayı	Std. Hata	t	P>t	[95% Güven	Aralığı]
caridenge						
L1.	-0.228	0.138	-1.640	0.106	-0.506	0.050
L2.	-0.229	0.138	-1.650	0.105	-0.506	0.049
L3.	-0.195	0.138	-1.410	0.165	-0.473	0.083
LSavunma	-3.918	9.302	-0.420	0.675	-22.602	14.765
_cons	-53.243	271.128	-0.200	0.845	-597.819	491.334

Tanısal Testler

R ²	Düzeltilmiş R ²	Durbin Watson	Breusch Godfrey Otokorelasyon	White Değişen Varyans
0.0986	0.0265	2.085	3.177 (0.0747)	16.88 (0.2627)

Test sonuçlarına göre cari denge ile savunma harcamalarının arasında hem gecikmeli dönemde hem cari dönemde negatif bir ilişki bulunmaktadır. Bunun anlamı savunma harcamalarındaki artışın cari dengeyi (cari açığı artırarak) negatif etkilemesidir. Cari dönemde savunma harcamalarında meydana gelen %1’lik bir artış cari dengeyi birinci gecikmeli dönemde 0.228 düzeyinde, ikinci gecikmeli dönemde 0.229 düzeyinde ve üçüncü gecikmeli dönemde 0.195 düzeyinde azaltmakta olup (ceteris paribus) sonuçlar P değerlerinden dolayı istatistiki olarak anlamsızdır.

Fakat bu ters yönlü ilişki istatistiksel olarak anlamlı olmadığı gibi kurulan modelden elde edilen düşük R^2 , bağımlı değişken olan cari dengedeki değişimin büyük bir kısmının bağımsız değişken olan savunma harcamaları tarafından açıklanamayacağını göstermektedir.

SONUÇ

Tarihin ilk çağlarından beri devletler, ülkelerinin bekası ve gelecek nesillere ekonomik ve sosyal açıdan daha gelişmiş ve güvenli bir ülke bırakabilmek için emek harcamışlardır. Bu uğraş savunma, tehdit etme, saldırma, caydırma, ittifak gibi çeşitli yollarla devam etmiştir. Geçmişte olduğu gibi günümüzde de ülkelerin kalıcılığı, halkın gönenci ve rahatlığı için devletler milli güvenliğin sağlanmasına özel ehemmiyet vermektedirler. Bu amaç doğrultusunda güç kullanma ve güç oluşturma hakkında siyaset ve stratejiler oluşturulmaya çaba harcanmaktadır. Her devlet, devlet olgusunun olduğu ilk zamanlardan beri, devletin varoluş amacını ve milli çıkarlarını saptama yoluna gitmiştir. Milli çıkarların kurulmasından sonra da, bu çıkarları temin etmeye yarayacak milli gayeler belirlenmiştir.

Milli gayelerin hayata geçirilebilmesi amacıyla milli siyaset, nasıl ve ne zaman elde edileceği sorularına cevap vermek maksadıyla da milli stratejiler belirlenmekte ve kararlaştırılmaktadır (Yavuz, 2019). Milli siyaset ve stratejilerin uygulanabilmesi için ise bunları hayata geçirmeye elverişli bir güce ihtiyaç vardır. Temin edilen bu gücün istikrarlı, milletlerarası geçerli hukuka uygun ve siyasi düzen gözetilerek, ülke kalkınmasına da zarar vermeksizin oluşturulması, ülkenin çıkarları göz önünde bulundurularak kullanılması da büyük bir ehemmiyet teşkil etmektedir.

Ülkenin bekası söz konusu olduğunda bu amaç için ayrılmayacak kaynak ve yapılmayacak fedakarlık yoktur fakat ülkenin kaynakları sınırlıdır. Bu sınır, stratejik davranmayı ve bütçeden ayrılan payın ülkenin kalkınmasına zarar vermeden tayin edilmesini gerektirir. 3236 sayılı Kanun ile ortaya konan savunma sanayii anlayışıyla geçmiş uygulamalardan farklı olarak özel sektörün girişlerine kapalı olmayan, dinamik bir yapıya sahip, yüksek ihracat potansiyeline haiz, yeni teknolojileri takip edip gerisinde kalmayan, Türkiye'yi diğer ülkelerin karşısında sürekli olarak savunma teknolojisi ve teçhizatı ithal eden pozisyonundan çıkaran bir savunma sanayiine sahip olunması hedeflenmiştir. Bu bütçe için oluşturulacak kaynak kısıtlı olan devlet bütçesinden ayrılacak olup ülkenin yaptığı savunma harcamalarının makroekonomik göstergeler üzerindeki etkisinin incelenmesi önem arz eder.

Savunma harcamaları için ayrılan kaynakların ekonomi için eğitim, sağlık, ulaştırma ve haberleşme, enerji gibi alternatif kullanım alanlarından savunma harcamalarına aktarılması ve devletlerin bu sınırlı kaynakların hangi alana tahsis edileceği konusunda bazı

tercihlerde bulunmak durumunda olmaları bu konuyla ilgili araştırmaları her zaman gündemde tutmuştur. Bu doğrultuda ülke kaynakları sınırlı lakin savunma harcamaları zaruridir. Bu konu, devletler için savunma harcaması seviyesinin önemini gözler önüne serer. Bu harcamaların ülkenin makroekonomik göstergeleri üzerindeki etkisi yadsınamaz bir gerçektir.

Yapılan alışmada Türkiye’de savunma harcamalarının makroekonomik göstergelerden büyüme, enflasyon ve cari işlemler dengesi üzerindeki etkileri incelenmiştir. 1960-2017 yıllık verileri kullanılarak analize dahil edilen enflasyon büyüme verileri Dünya Bankası’nın veri sisteminden, savunma harcamaları SIPRI’den ve cari işlemler dengesi verileri BÜMKO’dan alınmıştır. Büyüme ve savunma harcamaları verileri logaritması alınarak analizde kullanılmıştır. Öncelikle serilerin durağan olup olmadığını test etmek amacıyla Augmented Dickey Fuller Testi (ADF) ve Phillips-Perron (PP) testi uygulanmıştır. Düzeyinde durağan olmadığı gözlenen değişkenlerin birinci farkı alınarak durağanlaştırılması sağlanmıştır. Farklı durağanlık derecelerinde eşbütünleşme analizinin yapılmasına olanak sağlayan ARDL Sınır testi kullanılarak düzeyinde durağan olan cari işlemler dengesiyle birinci farkında durağanlaştırılan savunma harcamalarının da eşbütünleşme ilişkisi araştırılmıştır.

Büyüme ve savunma harcamaları ilişkisini analiz etmek amacıyla öncelikle serilere birim kök testi uygulanmıştır. Birinci dereceden durağan oldukları belirlenen serilere ARDL sınır testi için uygulanacak gecikme uzunlukları AIC kriterine göre 2 olarak belirlenmiştir. Uzun dönem ilişkilerinin olup olmadığını sınamak için oluşturulan F-istatistiğine göre yapılan sınır testi sonucunda uzun dönemli ilişkiye rastlanmamıştır. Kısa dönem için yapılan analiz sonuçlarına göre cari dönemde savunma harcamalarında meydana gelen %1’lik bir artış büyümeyi 0.071 düzeyinde artırırken bu oran savunma harcamalarının birinci gecikmeli döneminde 0.072 düzeyinde azaltmaktadır ve sonuçlar istatistiki olarak anlamlıdır. Uzun dönemde ise savunma harcamalarıyla büyüme arasında ilişkiye rastlanmamıştır.

Savunma harcamaları ve enflasyon arasındaki ilişki incelenenirken seviyede durağan olmadıkları tespit edilen seriler farkı alınarak birinci seviyede durağan hale getirilmiştir. AIC kriterine göre gecikme uzunluğu 1 olarak belirlenmiştir. F sınır testi incelenmiştir ve buna göre uzun dönemli bir ilişkiye rastlanmıştır, fakat sonuçlar istatistiki olarak anlamlı değildir. Buna göre savunma harcamalarında meydana gelebilecek %1’lik bir artışın enflasyonu %1.29

artırıcı bir etkisi vardır. Hata düzeltme katsayısı (ECM) -0,35 olarak hesaplanmıştır ve bu katsayı istatistiksel olarak %1 güvenirlilik düzeyinde anlamlıdır. ECM katsayısı modelin bir sonraki dönem için uyarlanma hızını vermektedir ve bu katsayının 0.35 olması uzun dönem dengesizlikten yaklaşık %35 oranında denge değerine yaklaşıldığını göstermektedir.

Cari işlemler dengesi verisinin seviyesinde durağan olduğu tespit edilmiştir ve birinci farkında durağan olan savunma harcaması verisiyle arasındaki ilişkiyi analiz edebilmek için kullanılacak ARDL Sınır testine uygun gecikme uzunluğu AIC kriterine göre 3 olarak belirlenmiştir. F alt ve üst sınır değerlerine göre uzun dönemli ilişki tespit edilemeyen serilerin arasında hem gecikmeli dönemde hem cari dönemde negatif bir ilişki bulunmaktadır. Fakat bu ters yönlü ilişki istatistiksel olarak anlamlı değildir ayrıca kurulan modelden elde edilen düşük R^2 modelin açıklama gücünün yetersizliğini göstermektedir.

KAYNAKLAR

- Xu, Y., Su, C. W., & Tao, R. (2018). Is Defense Spending Inflationary? Time–frequency Evidence from China. *Defence and Peace Economics*.
- Akdoğan Gedik, M. (2008). Kamu Açıklarına İlişkin Maliye Politikası Uyarlamaları ve İktisadi Etkileri. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 245-268.
- Akman, E. (2016). Emerging Trade Partnership between the South Korea and Turkey: The Case of Defense Industry . *Güvenlik Stratejileri Dergisi*.
- Albalade, D., Bel, G., & Elias, F. (2012). Institutional determinants of military spending . *Journal of Comparative Economics*, 279–290.
- Ali, H. E. (2011). Military Expenditures and Human Development: Guns and Butter Arguments Revisited: A Case Study from Egypt. *Peace Economics Peace Science & Public Policy*. doi:10.2202/1554-8597.1240.
- Altun, N. (2017). Savunma Harcamaları Düzeyinin Belirlenmesi: Teorik Bir Tartışma. *Research Journal Of Politics, Economics And Management*, 274.
- Aslan, H. (1998). Hizmet Ekonomisi. İstanbul: *Alfa Yayınevi*.
- Ateşoğlu, H. S. (2009). Defense Spending And Aggregate Output In The United States. *Defence and Peace*, 21-26.
- Bakırtaş , İ., & Tekinşen, A. (2004). Dünya Savaşları ve Büyük Buhran Arasındaki Etkileşimin Ekonomi Politikası . *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 83-100.
- Bal, O. (2012). Döviz Kuru, Mevduat Faiz Oranı, Enflasyon ve Devlet İç Borçlanma Senetleri İlişkisi (1994-2008). *Akademik Bakış Dergisi*(31).
- Barro, R. (1991). Economic Growth in a Cross Section of Countries. *Quarterly Journal of Economics*.
- Barro, R. J. (1987). Government spending, interest rates, prices and budget deficits in the United Kingdom. *Journal of Monetary Economics*, 221–247.
- Başar, S., & Künü, S. (2012). Savunma Harcamalarının İktisadi Büyümeye Etkisi. *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1-30.
- Batchelor, P., Dunne, J. P., & Saal, D. S. (2000). Military Spending And Economic Growth In South Africa. *Defence And Peace Economics*, 553-571.
- Bekmez, S., & Destek, M. A. (2015). Savunma Harcamalarında Dışlama Etkisinin İncelenmesi: Panel Veri Analizi. *Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 93-94.

- Bekmez, S., & Destek, M. A. (2015). Savunma Harcamalarında Dışlama Etkisinin İncelenmesi: Panel Veri Analizi. *Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 96.
- Benoit, E. (1978). Growth and Defense in Developing Countries. *Economic Development and Cultural Change*, 271-280.
- Bilgili, E., & Bilgili, F. (1998). Bütçe Açıklarının Cari İşlem Dengesi Üzerindeki Etkileri: Teori ve Uygulama. *İşletme-Finans Dergisi*, 4-16.
- Biswas, B., & Ram, R. (1986). Military Expenditures and Economic Growth in Less Developed Countries: An Augmented Model and Further Evidence. *Economic Development and Cultural Change*.
- Boulding, K. E. (1979). The War Industry. *Proceedings of the Academy of Political Science*, 91-100. doi:10.2307/1174077.
- Bove, V., & Nisticò, R. (2014). Military in politics and budgetary allocations. *Journal of Comparative Economics*, 1065-1078.
- Branscomb, L. M. (1993). *U.S. Science And Technology Policy: Issues For The 1990s*. Cambridge.
- Brzoska, M. (1983). Research Communication: The Military Related External Debt of Third World Countries . *Journal of Peace Research*, 271-277.
- Brzoska, M. (1995). World Military Expenditures. I. K. Hartley, & K. Sandler içinde, *Handbook of Defense Economics* (s. 46-49). Amsterdam: Elsevier Science B. V.
- Bulutoğlu, K. (1997). *Kamu Ekonomisine Giriş*. Filiz Kitabevi.
- Calleo, D. P. (1981). Inflation and American Power. *Foreign Affairs*, 781-812.
- Canbay, Ş., & Mercan, D. (2017). Savunma Harcamalarının Ekonomik Büyüme ve Cari İşlemler Dengesine Etkisi: Türkiye Örneği. *Journal of Emerging Economies and Policy*, 86-104.
- Capra, J. R. (1981). The National Defense Budget and Its Economic Effects . *Federal Reserve Bank of New York Quarter Review*, 21-31.
- Carter, J., & Palmer, G. (2015). Keeping the Schools Open While the Troops Are Away: Regime Type, Interstate War, and Government Spending. *International Studies Quarterly*, 145-157. doi:10.1111/isqu.12160
- Chan, S. (1985). The Impact of Defense Spending on Economic Performance: A Survey of Evidence and Problems. *Orbis* .
- Chowdhury, A. R. (1991). A Casual Analysis of Defense Spending and Economic Growth. *The Journal of Conflict Resolution*.

- Cottey, A., Forster, A., & Edmunds, T. (2002). Democratic Control of the Military in Postcommunist Europe: Guarding the Guards. *Palgrave Macmillan*.
- Cuaresma, J. C., & Reitschuler, G. (2004). A Non-linear Defence-growth Nexus? Evidence from the US Economy. *Defence and Peace Economics*, 71–82. doi:10.1080/1024269042000164504
- D'Agostino, G., Dunne, J. P., & Pieroni, L. (2012). Corruption, Military Spending And Growth. *Defence And Peace Economics*, 591–604.
- Dakurah, A., Henry, D., & Sampath, R. K. (2001). Defense Spending And Economic Growth In Developing Countries: *A Causality Analysis*. *Journal Of Policy Modeling*, 651–658.
- Davutoğlu, A. (2007). *Stratejik derinlik: Türkiye'nin uluslararası konumu*. . İstanbul: Küre Yayınları.
- Deger, S., & Sen, S. (1995). Military Expenditure and Developing Countries. T. Sandler, & K. Hartley içinde, *Handbook of Defense Economics I* (s. 275-307). Amsterdam: Elsevier Science.
- Deger, S., & Sen, S. (2007). Military Expenditure and Developing Countries. T. Sandler, & K. Hartley içinde, *Handbook of Defense Economics* (s. 607-621). Elsevier.
- Deger, S., & Smith, R. (1983). Military expenditure and growth in less developed countries. *Journal of Conflict Resolution*, 335–353.
- Demir, A. (2011). Türkiye'de İl Bazında Sivil ve Askeri Savunma Harcamalarının Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisi. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi*, 6. Afyonkarahisar.
- DeRouen, K., & Heo, U. (2000). Defense Contracting and Domestic Politics. *Political Research Quarterly*, 753–769. doi:10.1177/106591290005300404.
- Doğanay, H. (1997). *Türkiye Beşeri Coğrafyası*. İstanbul: M.E.B. Yayınları.
- Dunne, J. P., & Perlo Freeman, S. (2003). The demand for military spending in developing countries: A dynamic panel analysis. *Defence and Peace Economics* , 461-474.
- Dunne, J. P., Perlo-Freeman, S., & Soydan, A. (2004a). Military Expenditure and Debt in South America. *Defence and Peace Economics*, 173–187.
- Dunne, J., Perlo-Freeman, S., & Soydan, A. (2004b). Military Expenditure and Debt in Small Industrialised Economies: A Panel Analysis". *Defence and Peace Economics*, 125–132.
- Dunne, P., & Nikolaidou, E. (2005). *Military Spending And Economic Growth In Greece, Portugal And Spain*. Working Paper: <http://carecon.org.uk /DPs/0510.pdf> adresinden alındı
- Durgun, Ö., & Timur, M. C. (2017). Savunma Harcamaları ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye Analizi. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 126-137.

- Eckstein, Z., & Tsiddon, D. (2004). Macroeconomic consequences of terror: Theory and the case of Israel. *Journal of Monetary Economics*, 971–1002.
- Eğilmez, M. (2006, 05 30). Üçüz Açık. Radikal.
- Enders, W., Parise, G. F., & Sandler, T. (1992). A time-series analysis of transnational terrorism: Trends and cycles. *Defense Economics*, 305-320.
- Erdoğan, S., & Bozkurt, H. (2009). Türkiye’de Cari Açığın Belirleyicileri: MGARCH Modelleri İle Bir İnceleme. *Maliye Finans Yazıları*, 135-172.
- Ernst & Young. *Türkiye’de ve Dünya’da Savunma Sanayi Sektörü*. EY Building a better working world: http://www.vergidegundem.com/tr/c/document_library/get_file?uuid=03b1d7cc-b107-41a1-a1ca-70239263dc4f adresinden alındı
- Esgin, Y. (2010). Savunma Harcamaları ve Ekonomik Gelişme Arasındaki İlişki: Silah İhracatçısı ve İthalatçısı Ülkeler için Panel Veri Yöntemi ile Bir Analiz. Yüksek Lisans Tezi. *Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*.
- Eshag, E. (1983). *Fiscal And Monetary Policies And Problems In Developing Countries*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Falay, N. (2004). *Kapitalist Devletler ve Savaşlar*. İktisadi Gelişmeler İzleme Raporu.
- Fielding, D. (2003). Counting the cost of the Intifada: Consumption, saving and political instability in Israel. *Public Choice*, 297–312.
- Fielding, D. (2004). How does violent conflict affect investment location decisions? Evidence from Israel during the Intifada. *Journal of Peace Research*, 465-484.
- Fordham, B. O. (2003). The Political and Economic Sources of Inflation in the American Military Budget. *Journal of Conflict Resolution*, 574–593. doi:10.1177/0022002703257126
- Frey, B. S., Luechinger, S., & Stutzer, A. (2007). Calculating tragedy: Assessing the costs of terrorism. *CESifo Working Paper*.
- Frimpong, J., & Oteng-Abayie, E. (2006). Bounds Testing Approach: An Examination of Foreign Direct Investment, Trade, and Growth Relationships. MPRA Paper 352 *University Library of Munich*, 14.
- Galvin, H. (2003). The Impact Of Defence Spending On The Economic Growth Of Developing Countries: A Cross-Section Study. *Defence And Peace Economics*, 51-59.
- Gerace, M. P. (2002). US Military Expenditures and Economic Growth: Some Evidence from Spectral Methods. *Defence and Peace Economics*, 1-11. <https://doi.org/10.1080/10242690210966> adresinden alındı

- Giray, F. (2004). Savunma Harcamaları ve Ekonomik Büyüme. *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 181-199.
- Goldsmith, B. (2003). Bearing the Defense Burden, 1886-1989: Why Spend More? *Journal Of Conflict Resolution*, 551-573.
- Gökbunar, R., & Yanıkkaya, H. (2004). Savunma Harcamalarını Belirleyen Faktörler Ve Ekonomik Büyümeye Etkileri. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 161.
- Göktaş, Ö. (2005). *Teorik ve Uygulamalı Zaman Serileri Analizi*. İstanbul: Beşir Kitabevi.
- Görkem, H., & Işık, S. (2008). Türkiye’de Savunma Harcamaları Ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki (1968-2006). *Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, 405-424.
- Griffin, L. J., Devine, J. A., & Wallace, M. (1982). Monopoly Capital, Organized Labor, and Military Expenditures in the United States, 1949–1976.”. *American Journal of Sociology*. <http://www.jstor.org/stable/3083241> adresinden alındı
- Gujarati, D. N. (1999). *Basic Econometrics*. İstanbul: Literatür Yayıncılık: Mc Graw-Hill.
- Gül, E., & Ekinci, A. (2006). Türkiye’de Enflasyon ve Döviz Kuru Arasındaki Nedensellik İlişkisi:1984-2003. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 91-105.
- Gülmez, N., & Tahancı, B. (2014). Soğuk Savaş Dönemi Çekişmelerinden Bir Örnek: U-2 Uçak Krizi. *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 225-252.
- Heo, U. (2009). The Relationship between Defense Spending and Economic Growth in the United States. *Political Research Quarterly*, 760-770. doi:10.1177/1065912909334427
- Heo, U., & Bohte, J. (2012). Who Pays for National Defense? Financing Defense Programs in the United States. *Journal of Conflict Resolution*, 413–438. doi:10.1177/0022002711420969
- Hewitt, D. (1992). Military expenditures worldwide: determinants and trends 1972-1988. *Journal of Public Policy*, 105–152.
- Hima, R. (1997). (Yayınlanmamış Yüksek lisans Tezi). Türkiye’nin Savunma Ve Savunma Harcamalarının Komşusu Olan Ülkelerle Karşılaştırmalı Analizi. *Ankara: Hacettepe Üniversitesi*.
- Hobsbawm, E. (1996). *Kısa 20. Yüzyıl: 1914-1991 Aşırıliklar çağı*. (Y. Alagon, Çev.) İstanbul: Sarmal Yayınevi.
- Hou, N., & Chen, B. (2013). Military Expenditure and Economic Growth in Developing Countries: Evidence from System GMM Estimates. *Defence and Peace Economics*, 183-193. doi:10.1080/10242694.2012.710813
- IEP. (2015). *The Economic Cost of Violence Containment*. Sydney, New York, and Washington, D.C: The Institute for Economics and Peace.

http://economicsandpeace.org/wp-content/uploads/2015/06/The-Economic-Consequences-of-War-on-US-Economy_0.pdf adresinden alındı

- IEP. (2018). *Global Terrorism Index 2018: Measuring the impact of terrorism*. Sydney: Institute for Economics & Peace. <http://visionofhumanity.org/reports> adresinden alındı
- Işık, A. D. (1997). Türk Savunma Sanayinde Yerli Katkı ve Sınai Entegrasyon. *Savunma Sanayindeki Teknolojik Gelişmeler Sempozyumu* (s. 259). Ankara: DİE.
- Jacobsen, K. (1992). Microchips and Public Policy-the Political Economy of High Technology. *British Journal of Political Science*, 497–519. doi:10.1017/S0007123400006505
- Joerding, W. (1986). Economic Growth And Defense Spending Granger Causality. *Journal Of Development Economics*, 35-40.
- Johansen, S. (1988). Statistical analysis of cointegration vectors. *Journal of Economic Dynamics and Control*.
- Johansen, S., & Juselius, K. (1990). Maximum likelihood estimation and inference on cointegration with applications to the demand for Money. *Oxford Bulletin of Economics and Statistics*, 169–210.
- Kalyoncu, H., & Yücel, F. (2006). An Analytical Approach On Defense Expenditure And Economic Growth: The Case Of Turkey And Greece. *Journal Of Economic Studies*, 336-343.
- Karagianni , S., & Pempetzoglu, M. (2009). Defence Spending And Economic Growth In Turkey: A Linear An Non-Linear Granger Causality Approach. *Defence And Peace Economics*, 139-148.
- Karagöl, E. (2005). Defence Expenditures And External Debt İn Turkey. *Defence and Peace Economics*, 117-125.
- Kaya, F. (2017). Coğrafi Potansiyelleri Temelinde Türkiye Jeopolitiği Ve Dünya Siyasetindeki Yeri. *Ağrı İbrahim Çeçen Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1-14.
- Keser, N., & Özel, A. (2008). International Journal of Environmental & Science Education. *International Journal of Environmental & Science Education*, 75-81.
- Kinsella, D. (1990). Defence Spending And Economic Performance In The United States: A Casual Analysis. *Defence Economics*, 295-309.
- Koçer, G. (2002). 1990'lı Yıllarda Askeri Yapı ve Türk Dış Politikası. *ODTÜ Gelişme Dergisi*.
- Kollias, C. (1997). Defence Spending and Growth in Turkey 1954–1993: *A Causal Analysis*. *Defence and Peace Economics*, 189-204.
- Kollias, C., & Makrydakakis, S. (2000). A Note On The Causal Relationship Between Defence Spending And Growth In Greece: 1955-93. *Defence And Peace Economics*, 173-184.

- Kollias, C., & Paleologou, S. M. (2013). Guns, Highways and Economic Growth in the United States. *Economic Modelling*, 449-455. doi:10.1016/j.econmod.2012.09.048
- Kollias, C., Manolas, G., & Paleologou, S. M. (2004). Defence Expenditure And Economic Growth In The European Union A Causality Analysis. *Journal Of Policy Modeling*, 553-569.
- Kolukısa, E. A. (2004). *Türkiye 'nin Coğrafyası ve Jeopolitiği*. Ankara: Aydan Yayıncılık.
- Korkmaz, S. (2015). The Effect Of Military Spending On Economic Growth And Unemployment In Mediterranean Countries. *International Journal Of Economics And Financial Issues*, 273-280.
- Krugman, P. (2005). Is Fiscal Policy Poised for a Comeback? *Oxford Review of Economic Policy*, 515-523. doi:10.1093/oxrep/gri029
- Kuo, K. C., Chang, C. Y., & Lin, W. C. (2013). To Predict Military Spending in China Based on Arima and Artificial Neural Networks Models. *Przegląd Elektrotechniczny*, 176-181.
- Liff, A. P., & Ericson, A. S. (2013). Demystifying China's Defence Spending: Less Mysterious in the Aggregate. *Cambridge University Press*, 805-830.
- Lin, H. P., Wang, T. L., & Yang, C. L. (2016). Further Causality Evidence on Arms Race, Inflation and Economic Growth. *Economic Computation & Economic Cybernetics Studies & Research*, 123-137.
- Looney, R. E. (1989). The influence of Arms Imports on Third World Debt. *Journal of Developing Areas*, 221-231.
- Looney, R. E. (1991, Eylül). *A Post-Keynesian Analysis of Third World Military Expenditures*. California, USA: Calhoun: The NPS Institutional Archive.
- Looney, R. E. (1995). *The Economics of Third World Defense Expenditures*. Greenwich: JAI Press.
- Mcguire, M. C. (1995). Defense economics and international security. T. Sandler, & K. Hartley içinde, *Handbook of Defense Economics*. Amsterdam: Elsevier.
- Melman, S. (1978). Inflation and Unemployment as Products of War Economy the Trade Union Stake in Economic Conversion and Industrial Reconstruction. *Security Dialogue*, 359-374. doi:10.1177/096701067800900413
- Melman, S. (1985). *The Permanent War Economy: American Capitalism in Decline*. New York: Simon and Schuster.
- Merkezi Yönetim Bütçe Ödeneklerinin Fonksiyonel Dağılımı. (2017). http://www.bumko.gov.tr/Eklenti/10275,2017yilibutcegereckesi.pdf?0&_tag1=E595FBCC29FA4EAD494A56873635CD3CC34B8222 adresinden alındı
- Milli Savunma Bakanlığı. (1998). *Beyaz Kitap Savunma*. Ankara: MSB.

- Mintz, A., & Stevenson, R. (1993). Defense Expenditures, Economic Growth, and the "Peace Dividend" A Longitudinal Analysis of 103 Countries. *The Journal of Conflict Resolution*, 283-305 .
- Müdürlüğü, T. C. (2005). *Ödemeler Dengesi İstatistikleri Tanım ve Türkiye Uygulaması*. Ankara.
- Na, H., & Bo, C. (2013). Cooperation For A Peaceful And Sustainable World Part 2: Military Expenditure And Economic Growth In South Asia. *Contributions to Conflict Management, Peace Economics And Development*, 213-223.
- Nadaroğlu, H. (1985). *Kamu Maliyesi Teorisi*. İstanbul: Seçkin Yayıncılık.
- Narayan, P. K., & Narayan, S. (2005). Estimating Income and Price Elasticities of Imports For Fiji in a Cointegration Framework. *Economic Modelling*, 423-438.
- Narayan, P. K., & Narayan, S. (2008). Does Military Expenditure Determine Fiji's Exploding Debt Levels? *Defence and Peace Economics*, 77-87.
- NATO. (1991). *CRS Report for congress*.
- NATO. (2017, Haziran 29). *Information on defence expenditures*. <https://www.nato.int> adresinden alındı
- Nkoro, E., & Uko, K. (2016). Autoregressive Distributed Lag (ARDL) Cointegration Technique: Application and Interpretation. *Journal of Statistical and Econometric Methods*, 63-91.
- Nordhaus , W., Oneal, J. R., & Russett, B. (2012). The Effects of the International Security Environment on National Military Expenditures: A Multicountry Study. *International Organization*, 491-513.
- Öcal, N., & Yıldırım, J. (2010). Regional effects of terrorism on economic growth in Turkey: A geographically weighted regression approach. *Journal of Peace Research*, 477-489.
- Özmucur, S. (1996). *The Economics of Defense and The Peace Dividend in Turkey*. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Basımevi.
- Payne, J. E. (1990). Granger Causality between Inflation and Defense Spending: An Empirical Note. *Kentucky Journal of Economics and Business*, 38-41.
- Payne, J. E., & Ross, K. L. (1992). Defense Spending And The Macroeconomy. *Defence Economics*, 161-168.
- Persson, T., Roland, G., & Tabellini, G. (2000). Comparative Politics and Public Finance. *Journal of Political Economy* , 1121-1161.
- Persson, T., Roland, G., & Tabellini, G. (2007). Electoral Rules and Government Spending in Parliamentary Democracies. *Quarterly Journal of Political Science*, 155-188.

- Pesaran, M. H. (1997). The Role of Economic Theory in Modelling The Long Run . *The Economic Journal*, 107(440), 178-191.
- Pesaran, M. H., Shin, Y., & Smith, R. J. (2001). Bounds Testing Approaches to The Analysis of Level Relationships. *Journal of Applied Econometrics*, 289-326.
- Pinker, S. (2011). *The Better Angels of Our Nature: Why Violence Has Declined*. New York: Penguin.
- Poole, E., & Bernard, J. T. (1992). Defence Innovation Stock and Total Factor Productivity. *The Canadian Journal Of Economics*, 25(2), 440.
- Rockoff, H. (2015). War and Inflation in the United States from the Revolution to the First Iraq War. *National Bureau of Economic Research*. doi:10.3386/w21221
- Rosh, R. M. (1988). Third World Militarization: Security Webs and the States They Ensnare. *Journal of Conflict Resolution*, 671–698. <https://doi.org/10.1177/0022002788032004004> adresinden alındı
- Sánchez, J. J., & Jiménez-Martín, J. Á. (2014). Guns, Economic Growth and Education during the Second Half of the Twentieth Century: Was Spain Different? *Documentos De Trabajo (ICAE)*, 1-26. doi:10.2139/ssrn.2446440.
- Sandler, T., & George, J. (2016). Military Expenditure Trends for 1960–2014 and What They Reveal. *Global Policy*, 174-184.
- Sawyer, W. C., & Sprinkle, R. (2005). *International Economy*. USA: Prentence Hall.
- Selvanathan, S., & Selvanathan, E. A. (2014). Defence Expenditure And Economic Growth: A Case Study Of Sri Lanka Using Causality Analysis. *International Journal Of Development And Conflict*, 69-76.
- Sen, S. (1991). Debt, Financial Flows and International Security. *SIPRI Yearbook 1991, SIPRI (Stockholm) World Armaments and Disarmaments*, 181–195.
- Serper, Ö. (1998). *Uygulamalı İstatistik*. İstanbul: Filiz Kitabevi.
- Sevüktekin, M., & Nargeleçekenler, M. (2010). *Ekonometrik Zaman Serileri Analizi Eviews Uygulamalı*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım Tic. Ltd. Şti.
- Seyidoğlu, H. (2007). *Uluslararası İktisat*. İstanbul: Güzem Yayıncılık.
- Sezgin, S. (1997). Country Survey X: Defence Spending In Turkey. *Defence And Peace Economics*, 381-409.
- Sezgin, S. (2001). An Emprical Analysis Of Turkey's Defence-Growth Relationships with A Multi-Equation Model (1956-1994). *Defence And Peace Economics*, 69-86.
- Sezgin, S. (2004). An Empirical Note on External Debt and Defence Expenditures in Turkey. *Defence and Peace Economics*, 199–203.

- Shahbaz, M., Shabbir, M. S., & Butt, M. S. (2013). Does Military Spending Explode External Debt in Pakistan? *Defence and Peace Economics*, 2-24. doi:10.1080/10242694.2012.724878
- Smith, A. (1776). *The Wealth of Nations*. London: W. Strahan and T. Cadell.
- Smith, R. (2009). *Military Economics: The Interaction of Power and Money*. Hampshire: Palgrave Macmillan.
- Starr, H., Hoole, F. W., Hart, J. A., & Freeman, J. R. (1984). The Relationship between Defense Spending and Inflation. *Journal of Conflict Resolution*, 103-122. doi:10.1177/0022002784028001006
- Symth, R., & Narayan, P. (2009). A Panel Data Analysis of the Military Expenditure-External Debt Nexus: Evidence from Six Middle Eastern Countries. *Journal of Peace Research*, 235-250.
- Şahin, C., & Doğanay, H. (2003). *Türkiye Coğrafyası*. Ankara: Gündüz Eğitim ve Yayıncılık.
- Şahin, C., Doğanay, H., & Özcan, N. A. (2004). *Türkiye Coğrafyası*. Ankara: Gündüz Eğitim ve Yayıncılık.
- T.C. Genel Kurmay Başkanlığı. (1985). *Harp Ekonomisi*. İstanbul: Harp Akademisi Komutanlığı Yayınları.
- T.C. Milli Savunma Bakanlığı <https://www.msb.gov.tr/Bakanlik/Misyon>
- Tarı, R. (1999). *Ekonometri*. İstanbul: Alfa Yayınları.
- TDK. (2018). http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&view=bts&kategori=veritbn&keli_mesec=275403 adresinden alındı
- TOBB. (2017). TOBB Savunma Sanayi Sektör Meclisi 2017 Yıllık Raporu.
- Tüğen, K. (1989). Dünya'da ve Türkiye'de Savunma Harcamalarındaki Gelişmeler ve Ekonomik Etkiler. *Banka ve Ekonomik Yorumlar*, 12.
- Tzeng, S. J., Lai, C. C., & Huang, C. C. (2008). Does Military Expenditure Matter for Inflation and Economic Growth? *Defence & Peace Economics*, 471-478. doi:10.1080/14775080701606184.
- Uzgören, N., & Uzgören, E. (2005). Zaman Serilerinde Sahte Regresyon Sorunu ve Reel Kamu Harcamalarına Yönelik Bir Ekonometrik Model Uygulaması. *Akademik Bakış*, 1-14.
- Wolde-Rufael, Y. (2009). The Defence Spending-External Debt Nexus in Ethiopia. *Defence and Peace Economics*, 423-436.
- World Bank. Military Expenditure (% of GDP).

- Yağ, M. (2014). Türkiye Savunma Harcamalarının Karşılaştırmalı Analizi (1924-2010). *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. Trabzon: Karadeniz Teknik Üniversitesi.
- Yakovlev, P. (2007). Arms Trade, Military Spending, And Economic Growth. *Defence And Peace Economics*, 317-338.
- Yavuz, C. (2019). *Türklerde Savaş, Strateji ve Askeri Kültür*. İstanbul: Der Yayınları.
- Yechiam, E., Barron, G., & Erev, I. (2005). The role of personal experience in contributing to different patterns of response to rare terrorist attacks. *Journal of Conflict Resolution*, 430-439.
- Yılancı, V., & Özcan, B. (2010). Yapısal Kırılmalar Altında Türkiye İçin Savunma Harcamaları İle GSMH Arasındaki İlişkinin Analizi. *C. Ü. İktisadi Ve İdari Bilimler Dergisi*, 21-33.
- Yıldırım, J., Sezgin, S., & Öcal, N. (2005). Military Expenditure And Economic Growth In Middle Eastern Countries: A Dynamic Panel Data Analysis. *Defence And Peace Economics*, 283-295.
- Zaman, K., Mahmood, Q. S., Khan, M., & Rashid, A. (2012). An Empirical Investigation of External Debt-Military Expenditure Nexus in Bangladesh. *Economia Seria Management*, 173-188.
- Zengin, R. (2010). Savunma Sanayinin Gelişimi ve Türkiye’de Savunma Harcamalarının Ekonomik Etkileri. *Yüksek Lisans Tezi*. Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Zhong, M., Chang, T., Goswami, S., Gupta, R., & Lou, T.-W. (2016). The Nexus Between Military Expenditures And Economic Growth In The BRICS And The US: An Empirical Note. *Defence and Peace Economics*, 609-620.

ÖZ GEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Adı Soyadı : Merve Asiloğulları

Doğum Yeri ve Tarihi : Ankara 09.04.1993

Eğitim Durumu

Lisans Öğrenimi : Hacettepe Üniversitesi / Maliye

Yüksek Lisans Öğrenimi : Bartın-Bülent Ecevit Üniversitesi Ortak YL Programı

Bildiği Yabancı Diller : İngilizce

Bilimsel

Faaliyet/Yayınlar : OECD Ülkelerinde Savunma Harcamalarının Büyüme Üzerindeki Etkisi (ID: 556174)

Aldığı Ödüller :

İş Deneyimi

Stajlar :Center for Studies in Economics and Finance (CSEF)
Napoli/ İtalya (8 ay)

Projeler ve Kurs :

Belgeleri

Çalıştığı Kurumlar : Milli Savunma Üniversitesi Alparslan Savunma Bilimleri Enstitüsü

İletişim

E-Posta Adresi : merveasilogullari@gmail.com

Tarih : 20/08/2019